

Stvaralačko pisanje u razrednoj nastavi

Grgić, Dorotheja

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education in Rijeka / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:045030>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Dorotheja Grgić
Stvaralačko pisanje u razrednoj nastavi
DIPLOMSKI RAD

U Rijeci 28. lipnja 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Stvaralačko pisanje u razrednoj nastavi

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Metodika nastave Hrvatskog jezika III

Mentor: Doc. dr. sc. Maja Opašić

Student: Dorotheja Grgić

Matični broj: 02990079785

U Rijeci,

lipanj, 2018.

Ljubav u pisanom obliku

Jedno se čelično nalivpero ugodno smjestilo
u mekoći malene i tople ruke.

Ono jedva čeka ostaviti svoj trag kao svjedočanstvo pisane riječi.

Prazan papir, onako čist, tanak i bijel promatra čelično nalivpero
s glatke površine starog, hrastova stola.

Papir žudi za trenutkom u kojemu će vrh čeličnoga nalivpera taknuti
njegovo bijelo lice.

Iz tog dodira nastaje nešto posebno i novo, a to je autorova jedinstvena,
kreativna misao

skrivena u zagrljaju ljepote i umjetnosti cijenjene pisane riječi.

Dorotheja Grgić

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Dorotheja Grgić

SAŽETAK

U odgojno-obrazovnom procesu nastave hrvatskoga jezika velike su mogućnosti za poticanje, usmjeravanje i razvijanje stvaralačkoga pisanja. Jedan je od osnovnih zadataka nastave jezičnoga izražavanja opismenjavanje učenika za prenošenje poruka, ali i opismenjavanje za izražavanje misli, osjećaja, doživljaja i asocijacija. Pri procesu opismenjavanja učenika, razvoj stvaralačkoga pisanja predstavlja zahtjevnu etapu koja u sebi objedinjuje pisanje kao grafomotoričku i kao stvaralačku aktivnost. Stoga se u radu daje pregled različitih teorijskih i praktičnih aspekata poticanja, usmjeravanja i razvijanja stvaralačkoga pisanja kod učenika razredne nastave u nastavnim, izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima. Pri tome se istražuje proces nastanka učeničkoga sastavka kao i strategije poticanja kreativnosti pri pisanju, a pažnja se posvećuje i ocjenjivanju te vrednovanju učeničkih pisanih radova.

Ključne riječi: stvaralačko pisanje, razredna nastava, pismenost, sastavak

SUMMARY

There are some big opportunities for encouraging, leading and developing a creative writing in educational process of teaching Croatian language. One of the basic tasks of teaching linguistic expression is to literacy pupils to transfer messages and to express their thoughts, feelings, experiences and associations. In the process of literacing pupils, the development of creative writing presents a demanding stage which contains writing as a graphomotoric and a creative activity. Therefore, this graduate thesis gives a review of different theoretical and practical aspects of encouraging, leading and developing creative writing for pupils in elementary school, including curricular and extracurricular activities. Thereby, the process of formating writing compositions is being observed and investigated as well as the strategies for encouraging creative ideas in writing. Also, it is important to pay attention to gradeing and evaluating pupils' writing.

Key words: creative writing, elementary school, literacy, composition

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. O STVARALAČKOM PISANJU.....	3
1.1. Pisanje kao grafomotorička aktivnost, stvaralaštvo i zanat.....	3
1.2. Razvoj pisanog stvaralaštva kod učenika	7
1.4. Oblici jezičnog izražavanja	9
2. METODIKA NASTAVE STVARALAČKE PISMENOSTI.....	12
2.1. Predmetnost metodike nastave stvaralačke pismenosti	12
2.2. Interdisciplinarnost metodike nastave stvaralačke pismenosti	14
2.2.1. <i>Pedagoška utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti</i>	15
2.2.2. <i>Didaktička utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti</i>	16
2.2.3. <i>Lingvistička utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti</i>	17
2.2.4. <i>Sociolingvistička utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti</i>	19
3. NAČELA NASTAVE STVARALAČKE PISMENOSTI	20
3.1. Načelo motivacije	20
3.1.1. <i>Gregarni motiv</i>	22
3.1.2. <i>Motiv afirmacije</i>	22
3.1.3. <i>Motiv borbenosti</i>	23
3.1.4. <i>Motiv sigurnosti</i>	23
3.1.5. <i>Motiv radoznalosti</i>	24
3.1.6. <i>Motiv stvaralaštva</i>	24
3.1.7. <i>Motivacija u nastavi stvaralačke pismenosti</i>	25
3.2. Načelo stvaralaštva	27
3.2.1. <i>Igra kao poticaj u načelu stvaralaštva</i>	28
3.2.2. <i>Negativna odstupanja od stvaralačke upotrebe jezika</i>	29
3.2.3. <i>Jezična djelatnost i stvaralaštvo</i>	29
3.3. Načelo razvojnosti	30
3.3.1. <i>Važnost animizma u načelu razvojnosti</i>	31
3.3.2. <i>Egocentrizam i decentriranje u načelu razvojnosti</i>	32

3.3.3.	<i>Racionalnost naspram afektivnosti</i>	32
3.3.4.	<i>Misaone funkcije</i>	33
3.4.	Načelo zavičajnosti	33
4.	PROCES POUČAVANJA PISANJU	36
4.1.	Model kognitivnih procesa pisanja prema Floweru i Hayesu	36
4.2.	Tehnike i strategije pisanja	38
4.3.	Poučavanje pisanja	40
5.	SASTAVAK	43
5.1.	Jezično i stilsko određenje sastavka	44
5.2.	Nastajanje sastavka	45
5.3.	Mjesto sastavka u nastavi.....	47
5.4.	Izvanjezični sadržaji u sastavku	48
6.	OPISIVANJE	50
6.1.	Redoslijed u opisivanju	51
6.2.	Opis predmeta	53
6.3.	Opis lika (osobe)	55
6.4.	Opis prostora	56
7.	KNJIŽEVNOUMJETNIČKI TEKSTOVI KAO POTICAJ STVARALAČKOM PISANJU	58
7.1.	Literarno iskustvo	59
7.2.	Poezija i ekologija	60
7.3.	Interpretacija lirske pjesme	61
8.	METODIČKI PRIMJERI ZA RAZVOJ STVARALAČKOG PISANJA U RAZREDNOJ NASTAVI	63
8.1.	Nastavna tema: Pripovijedanje; Nastavna jedinica: <i>Stvaranje priče prema nizu slika</i>	63

8.2. Tema: Opisivanje; Nastavna jedinica: <i>Stvaran opis – voće</i>	65
8.3. Nastavna tema: Stvaralačko pisanje; Nastavna jedinica: <i>Pisanje o prirodnim pojavama – vjetar</i>	65
8.4. Nastavna tema: Stvaralačko pisanje; Nastavna jedinica: <i>Stvaranje priče potaknute zvukovima instrumenata</i>	67
9. VREDNOVANJE STVARALAČKOG PISANJA U RAZREDNOJ NASTAVI	69
9.1. Učenička samoprocjena	69
9.1.1. Izdvajanje uspješnih rečenica iz teksta	70
9.2. Postupnost u ispravljanju pogrešaka	70
9.2.1. Pedagoška ili odgojna intervencija	71
9.2.2. Jezična intervencija	71
9.3. Školsko ispitivanje i vrednovanje	72
9.4. Vrednovanje učeničkih sastavaka	73
9.5. Opisnici	74
ZAKLJUČAK	77
LITERATURA	78
PRILOZI	83

UVOD

Tema ovoga diplomskoga rada odnosi se na Jezično izražavanje kao jedno od nastavnih područja predmeta Hrvatski jezik.

Odlučila sam se za temu iz Metodike Hrvatskoga jezika zato što sam oduvijek voljela sudjelovati u nastavnim satima Hrvatskoga jezika i u svim segmentima koje nastava Hrvatskoga jezika obuhvaća. Posebno sam uživala u čitanju lektirnih djela i uvijek me fasciniralo kako autori svojom bogatom maštom stvaraju cjelovitu priču koja ima svoju „glavu“, tijek prepun zanimljivih događaja i smislen „rep“.

Ljubav prema pisanoj riječi usadila mi je moja majka davnih dana, još i prije mog polaska u osnovnu školu, kada mi je iz knjižnice donijela slikovnicu *Šuma Striborova*, hrvatske književnice Ivane Brlić-Mažuranić. Uvijek se rado prisjetim kako me moj otac poučavao slovima, crtajući objekte čiji nazivi započinju slovima abecede. Kao mala djevojčica imala sam i sama potrebu pisati nešto svoje i stvarala sam prava mala dječja umjetnička djela – kratke priče i poeziju. Posjedovala sam posebnu bilježnicu za svoje stvaralačko pisanje i svaki sam literarni rad upotpunjavala tematski povezanim ilustracijama.

Danas, kao buduća učiteljica razredne nastave, na razvoj stvaralačkog pisanja gledam kao na jedan složen i dugotrajan proces koji od učenika zahtijeva ovladavanje svim prethodnim jezičnim djelatnostima – slušanjem, govorenjem i čitanjem, a za koje je potrebno izdvojiti iznimno mnogo vremena, truda i vježbe. Proces pisanog stvaralaštva učenicima razredne nastave može zadati probleme. Iz razgovora s pojedinom djecom školske dobi zaključila sam da je mnogima od njih sadržaj nastave Hrvatskoga jezika zahtjevan, posebno kada govorimo o stvaranju opisa i sastavaka. Djeca kažu da nemaju ideju kojom rečenicom započeti pisanje, ne znaju na koji način zamišljenu maštu prenijeti u pisani oblik, a još im je teže „isklesati“ zaključne riječi u sastavku i „zaokružiti“ ono o čemu pišu.

Zanima me nešto više o teoriji stvaralačkog pisanja u razrednoj nastavi, stoga ću u nastavku pisati o relevantnim činjenicama iz proučene stručne literature.

Cilj je ovog diplomskog rada iznijeti važne činjenice o procesu razvoja stvaralačkog pisanja u razrednoj nastavi i takvim sadržajem učiteljima pomoći u razumijevanju metodičkog aspekta izvođenja nastave Hrvatskoga jezika.

Ovaj rad sastoji se od devet poglavlja. U prvom se poglavlju pisana djelatnost objašnjava kao grafomotorička aktivnost i kao stvaralaštvo. Također, prvo poglavlje opisuje razvoj stvaralačkog pisanja kod učenika i oblike jezičnoga izražavanja. Drugo poglavlje bavi se Metodikom nastave stvaralačke pismenosti koja je prije svega interdisciplinarna, a usto je didaktički, lingvistički, sociolingvistički i pedagoški utemeljena. Sljedeće poglavlje donosi pregled brojnih načela stvaralačke pismenosti. Ključna su načela motivacije i stvaralaštva. *Proces poučavanja pisanju* naziv je četvrtog poglavlja i odnosi se na kognitivne procese pisanja te na strategije i tehnike u poučavanju pisanja. U petom poglavlju govori se o određenju, nastanku i mjestu sastavka u nastavi stvaralačke pismenosti, dok je šesto poglavlje posvećeno opisivanju i njegovim oblicima u razrednoj nastavi. Za poticaj stvaralačkom pisanju svakako mogu poslužiti književnoumjetnički tekstovi. Više o tome donosi sedmo poglavlje. Za povezivanje, usustavljivanje i zaključivanje svega rečenog, osmo poglavlje prikazuje neke od metodičkih primjera stvaralačkog pisanja u razrednoj nastavi. Posljednje poglavlje usmjereno je na složenost procesa vrednovanja učeničkih pisanih sastavaka. Za uspješno vrednovanje u nastavi stvaralačke pismenosti od velike je važnosti poticanje učeničke samoprocjene. Pritom je najvažniji postupak izdvajanje uspješnih rečenica iz učeničkih pisanih tekstova. Za učitelje su pri postupku vrednovanja od velike pomoći analitički instrumentariji – opisnici.

Za izradu ovoga rada u najvećoj sam mjeri koristila knjige iz stručne literature. Najprije sam iz odabrane literature izdvojila poglavlja čiji se sadržaj odnosi na proces poučavanja pisanju, a dodatan sam sadržaj pronalazila u znanstvenim člancima objavljenim na Hrčku – internet portalu znanstvenih časopisa. Kao pomoć u pisanju ovoga rada svakako je poslužio i temeljni školski dokument - *Nastavni plan i program za osnovnu školu*.

1. O STVARALAČKOM PISANJU

Sadržaj ovog poglavlja usmjeren je na opis i definiciju stvaralačkog pisanja kod učenika školske dobi. Najprije valja razlučiti shvaćanje procesa pisanja kao grafomotoričke aktivnosti, stvaralaštva i zanata. Osvrnut ću se na razvoj pisanog stvaralaštva kod učenika općenito i proučavajući temeljni školski dokument – *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006). Ovo poglavlje također će predstaviti i najčešće oblike jezičnog izražavanja učenika u razrednoj nastavi.

1.1. Pisanje kao grafomotorička aktivnost, stvaralaštvo i zanat

Definirati proces pisanja nije jednostavno. Pisanje je složena i kognitivno kompleksna aktivnost, dinamički sklop kognitivnih procesa na višoj i nižoj razini. Pisanje se ne izvodi dio po dio, nego je za njegovo ostvarenje potrebna unakrsna kombinacija i koordinacija spisateljskih strategija i tehnika (Nikčević-Milković, 2015 prema Čudina-Obradović, 2014). Prije svega, potrebno je shvatiti da je pisanje djelatnost za čije je obavljanje najprije potrebno ovladavati sustavom grafičkih simbola i zakonitostima njihove kombinacije (Kovačević, 2000).

Neki su znanstvenici promatrali učinkovitost pet temeljnih načina i metoda stjecanja grafomotoričkih vještina kod djece koja pokazuju grafomotoričke poteškoće:

1. motoričko oponašanje: učitelj na ploči demonstrira učenicima pisanje određenih slova, dok učenici oponašaju učiteljeve pokrete;
2. vizualno uporište: učenici su dobili karticu s napisanim slovom i s nacrtanim brojčano označenim strelicama koje služe za pokazivanje redoslijeda i smjera poteza;
3. dosjećanje: učenici pažljivo promatraju napisano slovo, nakon čega ga prekriju drugim kartončićem i reproduciraju prema svojem dosjećanju;
4. vizualno uporište + dosjećanje: kombinacija metode vizualnog uporišta i metode dosjećanja;

5. kopiranje: djeca jednostavno kopiraju izgled slova bez metode vizualnog uporišta i bez metode motoričkog oponašanja.

Važno je napomenuti da se pri svakoj od ovih metoda slovo dva puta glasno imenuje. Rezultati pokazuju da je od ovih metoda najučinkovitija bila četvrta metoda – metoda vizualnog uporišta u kombinaciji s metodom dosjećanja. Korištenje ove metode na najučinkovitiji način povezuje sve elemente grafomotoričkih vještina, a to su: pamćenje oblika slova, motorički plan ili pamćenje smjera pokreta pri pisanju slova i dosjećanje, to jest misaono prizivanje zapamćenog oblika slova iz dugoročne memorije. Metoda kombinacije vizualnog uporišta i dosjećanja donijela je najbolje rezultate u procesu razvoja mehaničke vještine pisanja, a osim toga, ova je metoda najviše pomogla i u razvoju sposobnosti samostalnog stvaranja cjelovitog tekstualnog zapisa (Čudina-Obradović, 2004 prema Berninger i suradnici, 1997). Pisanje kao grafomotorička aktivnost odnosi se na mehaničko oblikovanje slova. Elementi uspješnog oblikovanja slova su: osvještavanje slike slova i povezivanje s određenim glasom te misaono planiranje poteza i samo izvođenje poteza rukom pri aktivnosti pisanja (Nikčević-Milković, 2015 prema Čudina-Obradović, 2014).

U suvremeno doba pisati se može rukom, ali i uz pomoć računala. Istraživanja pokazuju kako nailazimo na brojne razlike u ručnom i taktilnom pisanju. Moždani centri ponašaju se na drugačiji način piše li dijete grafomotorički ili taktilno. I čitanje i pisanje koje se odvija suvremenijim medijima loše utječu na učeničku koncentraciju, učenje i pamćenje, dok motorička aktivnost u procesu učenja pisanja pomaže u usvajanju grafema kod djece (Nikčević-Milković, 2015 prema Mangen i Velay, 1998).

Proces pisanja temelji se na pismenosti, a nastaje iz prirodne ljudske potrebe za izražavanje vlastitih stavova, emocija i misli. Autorica Marina Kovačević (2000) ističe da je pisanje poseban sustav u kojemu se misli i emocije objektiviziraju. Ona kaže da pisanje, baš poput svake druge djelatnosti može ostvarivati na različitim stupnjevima kvalificiranosti. Na nižoj razini, na pisanje možemo gledati kao na jednostavno slaganje grafičkih simbola u cjelovite riječi. Na visokoj razini, stvaralačko pisanje dobit će jednu sofisticiranu, elegantnu notu i svojim će načinom

izražavanja dovesti do sagledavanja procesa pisanja iz umjetničkog aspekta. Od niske do visoke razine sagledavanja procesa stvaralačkog pisanja isprepliće se mnogo razina pismenosti.

A kako definirati sam pojam pismenosti? Pismena osoba je sposobna zadovoljiti zahtjeve pisane komunikacije u svojem okruženju. To podrazumijeva uspješno ispunjavanje obrazaca, formuliranje molbi i žalbi, pisanje pisama i uspješno korištenje pravila u ostalim oblicima pisanog izražavanja. Pismena se osoba treba služiti općim gramatičkim i ortografskim pravilima. Uz to, ona bi trebala biti sposobna transformirati svoje unutarnje misli u pravilan sintaktički oblik (Kovačević, 2000).

Ako govorimo o pisanju kao zanatu, reći ćemo kako ono predstavlja osnovu iz koje nastaje profesionalizam bilo koje vrste djelatnosti. Primjerice, liječnik koji nije sposoban opisati vlastitu dijagnozu nije uspješan liječnik, a komercijalist koji ima problema u sastavljanju jasnog, razumljivog i preglednog programa svoga poslovanja podbacuje u svom zvanju komercijalista. U primjeru novinarskog zvanja zanatska razina pisanja gotovo se može poistovjetiti s tom profesijom (Kovačević, 2000). U razrednoj se nastavi zanatska razina pisanja odnosi na stupanj kojim učenik ovladava pravopisnim normama pri pisanju nekog teksta, na urednost i čitkost te na kompoziciju samog teksta. Zanatskoj razini učeničkog pisanja u razrednoj nastavi također pripada i primjerice učenička sposobnost navođenja obilježja priče i izvještaja te sposobnost njihova razlikovanja (Visinko, 2010). Zanatski stupanj pisanja svakako je i preduvjet ostvarivanju stvaralačkoga pisanja.

Ako promatramo pisanje sa stvaralačkoga aspekta, zaključujemo kako se ono odnosi na životni put, odabranu profesiju određenog autora. Svaki književnik čija je profesija pisanje ovladava dvjema jezičnim osima. Prva os je ona zanatska, koja podrazumijeva logički i tehnički element aktivnosti pisanja u svakodnevnom životu, a druga je stvaralačka os, koja zanatski zapis prepušta daljnjoj transformaciji. Takva transformacija određenoga teksta naginje objektivizaciji tako da autorov subjektivni trenutak obrade teksta u isto vrijeme predstavlja i sjecište subjektivne perspektive s univerzalnom. Zanatski se stupanj pisanja ostvaruje kontinuiranim radom, vježbom i

obrazovanjem u jezičnom smislu, dok se stvaralački stupanj uz sve to oslanja na spisateljsku darovitost, sposobnost inventivnosti, kreativnosti i originalnosti koje u pisanje unose umjetnički prizvuk. U stvaralačkom pisanju, autor će na svojstven način izgraditi takozvani kôd u transformaciji svakodnevnoga koda. Takav univerzalan kôd predstavlja način autorova izražavanja i njega samog u svijetu pisane umjetnosti pa se njegov stvaralački, autorski izraz u kulturnoj i društvenoj okolini vrednuje kao književnoumjetnički. Osim što spomenuti kôd predstavlja autorovu jedinstvenu inventivnost, potrebno je da također obuhvati i njegovo poznavanje ostalih stvaralačkih kodova. To znači da autor, osim što je inovativna i kreativna osoba i osim što piše na svoj prepoznatljiv način, treba biti i poetički obrazovan te jezično osviješten (Kovačević, 2000). Proces stvaralačkog pisanja podrazumijeva upotrebu spisateljskih tehnika i strategija, a najvažnije je među njima planiranje, nacrt, oblikovanje rečenica, kritički pogled na sadržaj teksta te ispravljanje pogrešaka u tekstu (Nikčević-Milković, 2015 prema Čudina-Obradović, 2014).

U razrednoj nastavi se stvaralačka razina pisanja očituje u učeničkim sposobnostima izdvajanja podataka poput teme i motiva u stilskom izrazu, dakle u oblikovanju vlastitih misli, stavova i emocija. Iako je spisateljski talent u velikoj mjeri potreban za dostizanje stvaralačke razine pisanja kod učenika, netočno je da se može stvaralački pisati po prirodi. I spisateljski talentiranom učeniku potrebno je vođenje, motivacija i potpora u stvaralačkom pisanju.

U nekim je stranim zemljama organiziranje radionica, tečajeva i škola pisanog stvaralaštva uobičajena praksa, dok se za Hrvatsku ne može reći isto. U Hrvatskoj se stvaralačkom pisanju poučava u određenim centrima koji ujedinjuju rekreativne aktivnosti ili se na ponekim sveučilišnim studijima za studente organiziraju kolegiji o stvaralačkom pisanju. Prve su takve tečajeve održavali Goran Tribuson, Zvonimir Čegec, Slavenka Drakulić i Pavao Pavličić u studentskom domu na Savi (Visinko, 2010).

1.2. Razvoj pisanog stvaralaštva kod učenika

Razvoj pisanog stvaralaštva kod učenika podrazumijeva postizanje napretka u segmentu jezičnog odgoja i obrazovanja u razrednoj nastavi i osnovnoj školi. On ima dvije dimenzije, a to su školska i izvanškolska dimenzija. Školska se dimenzija organizira i provodi za vrijeme nastave, a izvanškolska je dimenzija zastupljena u vrijeme učeničkih slobodnih aktivnosti.

U nastavi stvaralaštva, najprije se stavlja naglasak na razvoj učeničkih govornih kompetencija. Temeljni je zadatak takve nastave svakako proširenost i svestranost vokabulara svakog pojedinog učenika. Stvaralački način upotrebe govornoga jezika jedan je od osnovnih ciljeva stvaralačke nastave. Pisano stvaralaštvo kod učenika razredne nastave predstavlja dio učeničkog jezičnog izražaja i generalnog jezičnog iskustva, a ujedno je i polazište korištenja govornog jezika (Gudelj-Velaga, 1990).

Za proces učenja čitanja u razrednoj nastavi možemo reći da je to proces u kojemu se događa dešifriranje grafičkih simbola, a pisana djelatnost obrnuta je od čitanja, dakle pisanje je obrnuto dešifriranje. Kao prva pisana aktivnost za razumijevanje abecednoga načela preporučuje se djeci dati zadatak da napišu svoje ime. Za ovu vježbu važno je da učenik svoju pozornost i koncentraciju najprije usmjeri na pažljivo slušanje svakog pojedinog glasa u svom imenu, prisjeti se oblika slova za određeni glas i ručno ga zapiše na papir s lijeve na desnu stranu (Čudina -Obradović, 2004). Za vrijeme procesa čitanja događa se dešifriranje, a prilikom pisanja događa se šifriranje. Učenik je spreman i sposoban za pisanje kada najprije usvoji abecedno načelo i kada usvoji oblike svih grafema.

Stvaralačko pisanje kod učenika se ostvaruje kao jezična djelatnost. Aktivnostima u toj djelatnosti, učenici svoje poruke formiraju na sebi svojstven način. To nadalje znači da učenici primjenjuju one tehnike pisanja koje pripadaju njihovoj razini sposobnosti ovladavanja prirodnim jezikom u svrhu finalnog produkta – jezičnog izražaja, tj. pisanog stvaralaštva. Učeničko stvaralačko pisanje može otkriti mnogo toga o autorima određenih tekstualnih zapisa u razrednoj nastavi. Proteže se od učeničkog iskustva djetinjstva na mnogim razinama, pa sve do njihove beskrajne

mašte. Niska razina učeničkog sudjelovanja u jezičnim djelatnostima donosi kao rezultat jednostavne i izražajno osiromašene strukture zapisa. Kako učenik raste i odrasta, tako se i sve više i više obrazuje u kontekstu ovladavanja jezičnim djelatnostima. Njegova sposobnost i vještina stvaranja složenijih tekstualnih zapisa polako počinje prikupljati odlike izražaja na književnoumjetničkoj razini.

1.3. Nastavni plan i program stvaralačkog pisanja u razrednoj nastavi

Pojam nastavnoga plana govori o broju nastavnih sati, dakle o učestalosti održavanja u jednom školskom razdoblju. Prema tome, nastavni plan govori nam o važnosti koja se određenom nastavnom predmetu pridaje i prikaz je odnosa društva prema njemu. Glavna odrednica nastavnoga plana kvantitativne je prirode.

Nastavni program pak, s obzirom na kvantitativan karakter nastavnoga plana, sadrži elemente kvalitativnih karakteristika. To znači da je nastavni program usmjeren na sadržaj nekog nastavnog predmeta i kvalitetu tog sadržaja s didaktičkog, metodičkog i psihološkog motrišta (Visinko, 2010).

U Republici Hrvatskoj na snazi je *Nastavni plan i program za osnovnu školu* iz 2006. godine. Predmet Hrvatski jezik zastupljen je u Nastavnom planu i programu od prvoga razreda osnovne škole s po pet nastavnih sati u tjednu, što znači 175 sati u jednoj školskoj godini i na taj se način organizirano provodi u sva četiri razreda razredne nastave (Visinko, 2010 prema *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, 2006., str.12).

U prijašnjim nastavnim planovima održavao se šest sati tjedno, dakle 210 nastavnih sati godišnje (Visinko, 2010 prema v. *Osnovna škola-odgojno-obrazovna struktura*, 1960., 1965., str. 32.; *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, 1999., str. 6). U Nastavnome planu iz 1972. godine nastavni predmet Hrvatski jezik organizirano se provodi šest sati tjedno u prva dva razreda razredne nastave, a u trećem i četvrtom razredu po pet sati tjedno (Visinko, 2010 prema *Naša osnovna škola*, str.19.).

U Nastavnome planu i programu iz 2006. godine došlo je do promjena na temelju odluka Hrvatskoga nacionalnoga obrazovnog standarda čija je zamisao bila rasteretiti učenike od mnoštva šturih informacija i činjenica i okrenuti se razvoju stvaralačkih sposobnosti, sposobnosti snalaženja i rješavanja problema u svakodnevnom životu kod učenika. Tako bi se kod učenika razvijao način cjeloživotnog učenja po uzoru na zemlje Europske unije, imajući na umu zadržavanje nacionalnih, kulturnih obilježja.

U nastavku ćemo promotriti jezičnu djelatnost pisanja kroz tri nastavna programa iz područja nastavnog predmeta Hrvatski jezik, a to su: Naša osnovna škola (1972.), Nastavni plan i program za osnovnu školu (1999.) i Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006.).

U dokumentu Naša osnovna škola iz 1972. godine za područje jezičnog izražavanja predviđeno je 52 nastavna sata u prvom razredu, 84 nastavna sata u drugom razredu, 71 nastavni sat u trećem razredu i 58 nastavnih sati u četvrtom razredu. Nastava jezičnog izražavanja ovdje se odnosi na razvoj sljedećih oblika izražavanja: prepričavanje, pričanje, izvješćivanje, opisivanje. Nastavni plan i program iz 1999. godine spominje mjerila uspješnosti učeničkog pisanja u području razredne nastave, a to su provjeravanje čitkosti i urednosti pisanja i ovladavanje prostorom za pisanje. U Nastavnome planu i programu iz 2006. godine nailazimo na neke nejasnoće u području jezičnog izražavanja uzrokovane nepreciznim navođenjem tema za koje se ne može sa sigurnošću reći odnose li se na stvaralačko pisanje.

1.4. Oblici jezičnog izražavanja

Razlikuje se više oblika jezičnoga izražavanja, a usmjerit ćemo se na one zastupljene u razrednoj nastavi. Proučavajući Nastavni plan i program za osnovnu školu, zaključujemo da se učenici u drugom razredu susreću s opisivanjem, izvješćivanjem, obavješćivanjem kao temeljnim oblicima jezičnog izražavanja u razrednoj nastavi, a vrlo brzo započinju i sa svojim prvim sastavcima. Navedeni sadržaji počinju se obrađivati s učenicima u drugom razredu osnovne škole. U trećem i četvrtom razredu učenici produbljuju svoje vještine i sposobnosti pisanja u

opisivanju, izvješćivanju i obavješćivanju. Ti oblici izražavanja važni su zato što učenike približavaju životnim stvarnostima i razumijevanju životnih situacija uopće.

Kod razvoja oblika jezičnog izražavanja za učenike razredne nastave od velike je važnosti izbor teme za pisanje. Ona treba biti zanimljiva, imati motivacijsko djelovanje na proces razvoja pisanja i biti bliska učeničkim interesima.

Izvješćivanje je objektivno pripovijedanje o određenoj društvenoj pojavi ili događaju. Ono predstavlja oblik jezičnog izražavanja koji koristimo svakodnevno, bez obzira na medije oko nas. Dječja je potreba da izvješćuju svoje roditelje o događajima koji su se dogodili u vrtiću ili u školi ili pak prijatelje o događajima iz svog slobodnog vremena izvan vrtića ili škole. Učenicima drugoga razreda, za izvješćivanje je važno napomenuti da u pisanju koriste kronološki slijed događaja. Događaji naravno moraju biti stvarni, a ne izmišljeni. Pri izvješćivanju učenici koriste objektivnost u pisanju, a to dalje vodi k razvoju logičkog mišljenja, povezivanja i razumijevanja uzročno-posljedičnih situacija i sposobnosti zaključivanja. Ove vještine učenicima će svakako pomoći i u stvaralačkom oblikovanju teksta.

Obavijest je oblik jezičnog izražavanja koji uključuje informacije o događajima koji će se dogoditi u budućnosti. U obavijestima je obično riječ o održavanju određenih skupova, sajmova, sastanaka, manifestacija, priredbi i sličnim događajima. Obavijest treba biti sažeta, jasna i objektivna. Vijest se razlikuje od obavijesti jer ona govori o nekom događaju koji se već dogodio. Postoje neka tradicionalna mjerila koja ukazuju na vrijednost vijesti, a odnose se na razrednu nastavu:

1. utjecaj: u kojoj su mjeri učenici zahvaćeni određenim događajem ili temom?
2. pravovremenost: u kojoj je mjeri sadržaj aktualan i postoji li mogućnost njegove aktualizacije?
3. blizina: dolazi li vijest iz učeničke okoline ili iz učeničkog života?
4. neobičnost: može li sadržaj vijesti biti učenicima zanimljiv i u kojoj mjeri?
5. važnost: odgovara li sadržaj vijesti odgojno-obrazovnim zahtjevima nastave?
6. publika: kakvoj je publici namijenjen sadržaj vijesti, odgovara li taj sadržaj uzrastu učenika i je li primjeren njihovoj dobi?

7. posljedice: na koji način sadržaj može djelovati na učenike?
8. ljudski interes: jesu li u sadržaju vijesti zastupljene ljudske vrijednosti?
9. sukob: postoji mogućnost da vijest sadrži informacije o događajima koje se odnose na sukob u nekoj zajednici. Takav bi sadržaj trebao primjeren učeničkoj dobi i biti takve prirode da navodi učenike na promišljanje o postupcima (Visinko, 2010).

2. METODIKA NASTAVE STVARALAČKE PISMENOSTI

Metodika nastave stvaralačke pismenosti područje je znanstvenoga karaktera koje sagledava cjelokupne uzročno-posljedične veze jezičnog odgoja i obrazovanja, no naglasak stavlja na proces razvoja dječjeg stvaralačkog pisanja i to neusmjerenog na korekciju pismenosti, već na poticanje i razvitak kreativnosti i inovativnosti u stvaralačkom pisanju (Gudelj-Velaga, 1990).

Nitko se nije rodio pismen, stoga je pismenost zapravo rezultat učenja i vježbe koje se odvijaju kroz duže vrijeme. Metodčki sustav razvoja pismenosti kod učenika nastaje iz mnogobrojnih teorijskih spoznaja i iz praktičnih iskustava. Nastava stvaralačke pismenosti svakako je dinamičan proces zato što se u njemu izmjenjuju razni postupci, sadržaji i oblici. Njihov izbor određuje se čimbenicima kao što je učenička dob i njihove psihofizičke mogućnosti (Rosadnić, 1980).

2.1. Predmetnost metodike nastave stvaralačke pismenosti

Stvaralačka pismenost je oblik stvaralačke konzumacije jezika s velikim značajem za proces razvoja općih jezičnih sposobnosti i vještina kod učenika. Razvoj jezičnih sposobnosti i vještina kod učenika zapravo i jest temeljni zadatak odgojno-obrazovne djelatnosti u području jezika. Tijek jezičnog odgoja i obrazovanja može se događati slučajno to jest spontano ili s naumom, dakle organizirano. Škola je institucija koja nosi titulu glavne izvršiteljice i nositeljice programa odgoja i obrazovanja u području jezika. Postoji više organizacijskih oblika provedbe jezičnog odgoja i obrazovanja u školama kao što su redovita nastava, izborna nastava, fakultativna nastava i slobodne aktivnosti. Ipak, polazište jezičnog odgoja i obrazovanja u školi je upravo redovita nastava i njen nastavni program raspoređuje nastavni sadržaj u tri predmetna područja:

1. jezik.
2. izražavanje i stvaranje.
3. književnost, filmska i scenska umjetnost.

Predmetna područja i oblici organizacije međusobno se isprepliću sadržajem i metodikom. Ipak, svako od predmetnih područja i svaki od organizacijskih oblika razlikuje se i ima svoje zasebne karakteristike.

Suvremeni programi omogućuju ostvarivanje povezanosti svih zasebnih karakteristika i to u sustavu proširene cjeline sastavljene od jezično-umjetničkog odgojno-obrazovnog područja. Problem složenosti relacija između zajedničkih, bliskih, srodnih i zasebnih sadržaja, ciljeva i zadataka može se riješiti pomnim odabirom i uporabom najefikasnijeg metodičkog sustava. Kao najprimjereniji oblik pomirbe i sjedinjenja jezično-umjetničkog odgojno-obrazovnog područja i nastavnoga predmeta preporučuje se uporaba korelacijsko-integracijskog metodičkog sustava.

Pojam stvaralačke pismenosti sa sobom nosi karakterističan sadržaj koji prvenstveno očekuje stvaralačku aktivnost učenika u nastavnom procesu. Zbog toga se smatra da su odgovarajući metodički potezi afirmirani u istraživačkom načinu rada. Da bismo kod učenika pobudili zanimanje, aktivnost, istraživački stav potrebno je da se oni osjećaju slobodno, ugodno, smireno i opušteno kao u provođenju svog slobodnog vremena. Stoga treba poticati njihovu samostalnost u radu i omogućiti im slobodu odabira jezičnih sredstava za ostvaraj nastavnih ciljeva i zadataka nastave stvaralačke pismenosti. Glavni sadržaj nastave stvaralačke pismenosti podrazumijeva ostvarenja u području izražavanja i stvaranja.

Metodika nastave stvaralačke pismenosti isprepliće veze više metodika kao što su: metodika nastave jezika, metodika nastave književne umjetnosti kao i filmske i scenske umjetnosti te metodiku rada u slobodnim aktivnostima. Osim toga, metodika nastave stvaralačke pismenosti okrenuta je težnji da se uspostave jake veze između redovite nastave, izvannastavnih aktivnosti i slobodnih aktivnosti. Metodika nastave stvaralačke pismenosti pokušava u nastavu uvrstiti izabrane metode otkrivene u slobodnim aktivnostima i time zaobići metodičke obrube koji čine granicu između nastavnih i izvannastavnih aktivnosti u procesu jezičnog odgoja i obrazovanja. Predmetnost nastave metodike stvaralačke pismenosti očituje se u procesu usmjeravanja učeničkog jezičnog razvoja i proširivanja opće jezično-komunikacijske

aktivnosti kod svakog pojedinca u razredu, a time i u široj zajednici (Gudelj-Velaga, 1990).

2.2. Interdisciplinarnost metodike nastave stvaralačke pismenosti

Stvaralačkim načinom korištenja jezika učenik ostvaruje komunikaciju sa svojom okolinom sudjelujući tako u jedinstvenosti jezične aktivnosti na svojstven način. A što metodiku nastave stvaralačke pismenosti određuje kao interdisciplinarnu? Zapravo, odgovor je jednostavan. Izvanjezična konstitucija učeničke stvaralačke akcije sama se po sebi proteže u mnogim različitim smjerovima, zato kažemo da je ona raznovrsne, svestrane prirode. Učeničke sposobnosti i vještine jezičnog izražavanja na teorijskoj razini imaju potrebu za interdisciplinarnosti u sadržajnom i metodološkom smislu. To će metodiku nastave stvaralačke pismenosti odrediti kao interdisciplinaran sustav koji sadrži obilježje znanstvenosti. Nadalje, interdisciplinarnost metodike nastave stvaralačke pismenosti utemeljena je u realnosti u kojoj se događa učenička jezična aktivnost.

Metodika nastave stvaralačke pismenosti pripada nastavnom, školskom i socijalnom sustavu i kao takva se očituje u odnosima koji se ostvaruju u području sociologije, filozofije, psihologije i svakako su u bliskom odnosu s područjima didaktike i pedagogije. Aspekti metodike nastave stvaralačke pismenosti utemeljenje traže u teorijama koje su znanstvenoga karaktera, a to se odnosi na širok spektar saznanja o motivaciji, činjenicama, stvaralačkoj djelatnosti, spoznajama i upravljanju. Bazično znanstveno utemeljenje metodike nastave stvaralačke pismenosti zasigurno je područje lingvistike i njenih posebnih grana kao što su sociolingvistika, psiholingvistika, tekstna lingvistika (Gudelj-Velaga, 1990).

2.2.1. Pedagoška utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti

Pedagogija kao suvremena znanost nema univerzalan koncept procesa provođenja nastave. Postoje dvije krajnosti, a to su: korištenje kibernetike u nastavi i ukidanje škole u suvremenom smislu riječi. Važno je istaknuti i naglasiti da upravljanje nastavnim procesom definitivno ne podrazumijeva nametanje i serviranje gotovih činjenica i stavova učenicima. Suština upravljanja u nastavnom procesu ispunjava se ponajprije u procesu razvoja i napretka učenika u njihovim sposobnostima samostalnosti u organiziranju vlastitoga učenja.

Kada govorimo o pedagoško-kibernetičkom sustavu nastave stvaralačke pismenosti, reći ćemo da metodika nastave pismenosti u njemu prepoznaje mogućnost oslobađanja učitelja za komunikaciju s učenicima na individualnoj razini. Također, u tom sustavu zadatak je ostvarivanje spoznaja u dovoljnom broju jezičnih jedinica kod učenika, kako bi ih oni bili sposobni primijeniti i njima se služiti u situacijama koje to zahtijevaju. Nedostatak je kibernetičke pedagogije to što se ona u nedovoljnoj mjeri oslanja na značaj unutargrupne i interpersonalne jezične komunikacije za razvoj jezičnih sposobnosti i vještina i to najviše onih koje su najpotrebnije za korištenje jezika u stvaralačkom svjetlu (Gudelj-Velaga, 1990).

Pokret deskolarizacije suprotstavlja se kibernetičkom sustavu. Pojam deskolarizacije podrazumijeva promjene u tradicionalnim načinima izvođenja nastave. Cilj te promjene najviše je okrenut postizanju promjene u relaciji učenik-učitelj u odgojno-obrazovnom procesu i u ostvarivanju učeničke samomotivacije za usvajanje spoznaja tijekom nastave (Gudelj-Velaga, 1990 prema Sorokin, 1969). Talijanski pedagog Mauro Laeng postavlja pitanje mora li škola biti sve ili ništa (Gudelj-Velaga, 1990 prema Laeng, 1982). On navodi tri nova termina kada govorimo o školi, a to su:

1. *interscoul* – sustav nastave za kojeg je karakterističan naglasak na povezanosti škole s izvanškolskim organizacijama;
2. *doposcoul* – sustav nastave koji je najbliži izvannastavnim aktivnostima koje uključuju slobodne aktivnosti, napredne skupine te učeničke organizacije;

3. *tuttoscoula* – Stjepko Težak ovaj termin prevodi kao „sveškola“ (Gudelj-Velaga, 1990 prema Težak, 1979).

Mauro Leang zastupa školski sistem organiziran kao odgojno-obrazovna ustanova u kojoj je središte organizacije upravo nastavna djelatnost, ali tako da se u postupak izvođenja nastave uvode promjene u vidu izvannastavnoga rada (*dopuoscoula*). On kaže da bi škola koja radi na takav način tijekom nastave bazirala na stvaralačkim sposobnostima kod učenika, radila bi na ostvarivanju njihove motivacije, služila se načelima igre i slijedila bi učeničke interese. Ono što Leang u suštini potiče zapravo je rušenje granica koje odvajaju osobitosti slobodnoga vremena i radnog vremena. On svojim teorijama želi poistovjetiti učenje i život (Gudelj-Velaga, 1990).

2.2.2. Didaktička utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti

Mario Mencarelli zauzima se za didaktičku metodu koju naziva prirodnom metodom. Prirodna metoda oslanja se na ličnost učenika i prema tome je prilagodljiva njegovim subjektivnim i objektivnim uvjetima kojima je učenik okružen. Za prirodnu metodu također se može reći da je to otvoren odgojni sustav. Ona vrednuje kod svakog učenika tipične ljudske funkcije kao što su intelektualne, psihičke, individualne i socijalne. Vrednuje učeničku stvaralačku potrebu i potrebu za izražavanjem. Također, prirodna metoda vrednuje učenikovu osobnost koju shvaća kao jedinstvenu i unikatnu i promatra njegovu potrebu za komunikacijom i socijalizacijom. Ono što je najvažnije, prirodna metoda promatra koliko vremena treba učeniku da primijeni svoje spoznaje u vladanje svojim iskustvom (Gudelj-Velaga, 1990 prema Mencarelli, 1976).

Mencarelli govori o tome da prirodna metoda vodi prema ostvarivanju ličnosti kod učenika i naglašava kako je odgojna djelatnost zapravo djelo ličnosti. Kreativnost, kao element učenikove ličnosti može se unaprijediti, no bez poticajnog odgojnog segmenta mogla bi djelovati u nepoželjnom smjeru. Za napredak kreativnosti i razvoj stvaralačke pismenosti u nastavnom su procesu odgovorni i učitelji i učenici. Didaktička teorija koju Mencarelli zastupa kao svoj zahtjev postavlja prilagođavanje

svih odgojno-obrazovnih aktivnosti potrebama učenikovih ličnosti. Također, da bi učenik razvio svoju ličnost potrebno je da se on otkriva u učeničkim aktivnostima. Stoga je potrebno kod učenika ostvariti osjećaj da je njegov trud i rad vrednovan, posebno kad se radi o području za koje učenik pokazuje svoju zainteresiranost (Gudelj-Velaga, 1990).

2.2.3. Lingvistička utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti

U području lingvističke utemeljenosti metodike nastave stvaralačke pismenosti spomenut ću dvije važne ličnosti, a to su Ferdinand de Saussure i Noam Chomsky.

Prema učenju Ferdinanda de Saussurea učenik razredne nastave izražavat će se jezičnim sredstvima prema karakteristikama svoje ličnosti. Da bi se sposobnost jezičnog izražavanja ostvarila na željen način svakako je od velike važnosti i razina ovladavanja jezikom. Ferdinand de Saussure naglašava da je govorna aktivnost potrebna za razvoj jezika. Učitelj u nastavnom procesu promatra govor svojih učenika i tako stječe uvid u kvalitativno i kvantitativno stanje jezika unutar učenikove jezične okoline. Učitelj će svoje zabilješke nakon promatranja iskoristiti i prilagoditi u obliku zadataka u nastavnom procesu. Tim zadacima učitelj želi postići da učenički govor napreduje u svojstvenom obliku koji se odražava i u pismu i time čini dječje pisano stvaralaštvo. Ovdje se dotičemo i stilistike učeničkoga govora koja je dio metodičke teorije.

Zadatak stilistike je opisivanje učeničkog tekstualnog zapisa. Važan aspekt stilistike učeničkoga govora je razvoj učeničkih stvaralačkih sposobnosti i vještina. Stilistika učeničkoga govora nije usmjerena na rezultat pisane aktivnosti, već na proces njegova nastanka i na to da se svakom učeniku treba omogućiti participacija u stvaralačkom smislu, ali i u smislu jezika kao djelatnosti.

Ferdinand de Saussure promatra promjene u jeziku s gledišta lingvistike. Da bi se jezik razvijao, potreban je govor, a svatko govori na svoj način. Učeničko je stvaralačko pisanje s obzirom na promjene u jeziku originalno i inovativno. U njemu

je naglasak na takvom korištenju jezika, koje na pojam stvaralaštva gleda kao na njegovo glavno obilježje. Takav pogled je značajan za metodiku nastave stvaralačke pismenosti. Postavlja se pitanje odgovornosti nastave jezika za daljnji značaj učeničkog govora i dijalekta.

Zadaci su metodike nastave stvaralačke pismenosti sljedeći:

1. odabirati nastavne aktivnosti koje na najefikasniji način pomažu učenicima da koriste jezik u stvaralačkom obliku.
2. kod učenika razviti svijest o značaju jezične prakse u društvenoj zajednici.
3. pobuditi kod učenika stav o odgovornosti pri upotrebi jezika.

Sudjelujući u ovako definiranom procesu nastave stvaralačke pismenosti, učenici bi svojim pisanim radovima jeziku dali stvaralačku osobnost (Gudelj-Velaga, 1990 prema Saussure, 1977).

Jedna je od karakteristika jezika mogućnost razvoja novih rečenica, izgovorenih na mnoge različite načine. Noam Chomsky kaže da je najočitija odlika jezičnog djelovanja odlika univerzalnosti, jedinstvenosti, inovativnosti. Tu odliku možemo opisati pojmom „stvaralačko korištenje jezika“ (Gudelj-Velaga, 1990 prema Chomsky, 1979). U jeziku, mogućnost da se nešto izrekne na drugačiji, dosad neizrečen način, i kod učenika otvara mogućnost da se izrazi na svoj način i time otkrije djelić svoje osobnosti. Polazište metodičke teorije nastave stvaralačke pismenosti očituje se u Chomskovoj procjeni o važnosti učeničkog uspjeha tijekom jezičnog obrazovanja. On tvrdi kako učenički uspjeh u području nastave jezika prihvaćamo kao očekivani uspjeh, kao nešto što dolazi prirodno, dok nam se sitne pogreške čine toliko upadljive. Takvim postupcima važnost učeničkog uspjeha može biti umanjena. Istina je da vrednovati treba učenička postignuća i napredak, no vidljiva je i potreba da se ukaže na pogreške kako bi se daljnja djelatnost pisanja odvijala prema naprijed (Gudelj-Velaga, 1990).

2.2.4. Sociolingvistička utemeljenost metodike nastave stvaralačke pismenosti

Jedan od osnovnih sociolingvističkih pojmova je govorna zajednica (Gudelj-Velaga, 1990). Govorna zajednica podrazumijeva skup članova koji govorom dijele znanje barem jednog istog jezika kojim je moguće sporazumijevanje unutar socijalnih interakcija bilo koje vrste (Gudelj-Velaga, 1990 prema Radovanović, 1979). Učeničko pisano stvaralaštvo odvija se unutar govorne zajednice u kojoj se sporazumijevanje komunikacijom odvija kodnim sustavom različitih idiomskih i funkcionalnih obilježja. Hrvatski standardni jezik koji se upotrebljava u školama ne podudara se u potpunosti s učeničkim privatnim govornim jezikom, a to znači da se kôd treba odabrati ovisno o ulozi koju zauzima govorno lice (Gudelj-Velaga, 1990 prema Bernstein, 1979).

Učenici se u svoje slobodno vrijeme i u svojoj privatnosti izražavaju svojim dijalektom, kombinacijom standardnog i dijalektnog jezičnog izražaja ili pak gradskim supstandardom. Razlike između školskog službenog, standardnog govora i učeničkog privatnog i dijalektnog govora za metodiku nastave stvaralačke pismenosti predstavljaju izazov. Stvaralačko pisanje kod učenika svakako dopušta uporabu njihovog privatnog načina govornog izražavanja jer će učenici tako biti uključeni u standardni jezik.

Sociolingvistička teorija o društvenoj jezičnoj aktivnosti dovodi metodiku stvaralačke pismenosti do afirmiranja načela zavičajnosti i označuje ga kao jedno od svojih temeljnih uporišta (Gudelj-Velaga, 1990).

3. NAČELA NASTAVE STVARALAČKE PISMENOSTI

Kada bismo pokušali definirati i objasniti pojam načela, rekli bismo da su to polazne točke u kojima se susreću sve važne značajke nekog predmeta ili sustava (Gudelj-Velaga, 1990). Autorica Zdenka Gudelj-Velaga u svojoj knjizi *Nastava stvaralačke pismenosti* kaže: „objekcijom metodičke teorije i nastavne prakse mogu se uspostaviti sljedeće činjenice:

1. proizvedeni je učenički govor temeljni sadržaj nastave izražavanja i stvaranja.
2. postoje korelativne veze između govora i ličnosti govornika.
3. govorenje se uči.
4. govor je osobna djelatnost društveno determinirana“ (Gudelj-Velaga, 1990: 45).

Ove činjenice za metodiku nastave stvaralačke pismenosti predstavljaju temelj za uspostavu četiriju značajnih načela, a to su:

1. načelo motivacije.
2. načelo stvaralaštva.
3. načelo razvojnosti.
4. načelo zavičajnosti.

Načela metodike nastave stvaralačke pismenosti uključuju i druga načela, kao što su primjerice didaktička načela primjerenosti, načelo postupnosti i dr., no ova četiri načela krucijalan su dio dječje stvaralačke pismenosti.

3.1. Načelo motivacije

Motivacija učenika izazov je psihološke, pedagoške i didaktičke, a ponajviše metodičke prirode. Na kompleksna pitanja buđenja motivacije kod učenika pri izvođenju nastave stvaralačke pismenosti metodička teorija pokušava dati odgovor kombiniranim akcijama, dakle multidisciplinarnim pristupom. Za

ostvarivanje metodičkog sustava motivacije učenika u nastavi stvaralačke pismenosti postoje tri osnovna polazišta:

1. teorija o motivaciji: obuhvaća psihološki, filozofski, sociološki, pedagoški, metodički i didaktički aspekt;
2. motivacijski sustavi iz područja odgoja i obrazovanja, nastavnoga predmeta, slobodnih aktivnosti koji se odnose se na:
 - a) motivaciju povezanu s nastavom književnosti, scenskom i filmskom umjetnosti koje također uključuju i glazbenu i likovnu umjetnost;
 - b) motivaciju povezanu s područjem stilistike, gramatike, leksikologije, pravogovora i pravopisa, a koja uključuje i notnu pismenost iz glazbe, korištenje raznovrsnih slikarskih tehnika iz područja likovnosti itd.
 - c) motivaciju za jezični (uz to i scenski, filmski, likovni i glazbeni) izraz i stvaralaštvo, za prihvaćanje jezičnog, scenskog, filmskog (također i glazbenog i likovnog) stvaralaštva, dakle za participaciju u navedenim područjima;
3. motivacija koja je povezana sa stvaralaštvom kao model ponašanja i svjetonazor (Gudelj-Velaga, 1990).

Da bi se mogao postaviti relevantan sustav motivacije u nastavi stvaralačke pismenosti, potrebno je osvrnuti se na psihološke spoznaje koje govore o samoostvarenju. O njima je više istraživao Abraham H. Maslow. Također, potrebno je uvažiti i teoriju o didaktičkoj pretvorbi intrinzičnih motiva i potreba. Tu teoriju susrećemo kod Zvonimira Cviića (Gudelj-Velaga, 1990). Metodička teorija Abrahama H. Maslowa spominje egzistiranje intrinzičke motivacije u razvoju stvaralačkih potencijala svake individue. Stvaralačka djelatnost bit je čovjekova vrsnog određenja (Gudelj-Velaga, 1990 prema Maslow, 1982).

Zvonimir Cviić upućuje na dva smjera kada govori o motivima, a to su psihosocijalni i biološki motiv. Svaki od psihosocijalnih motiva određen je svojim potrebama. Zvonimir Cviić razlikuje sljedeće motive: gregarni motiv, motiv

afirmacije, motiv borbenosti, motiv sigurnosti, motiv radoznalosti (Gudelj-Velaga, 1990 prema Cviić, 1980).

Ovaj sustav intrinzičnih motiva s metodičkog aspekta nastave stvaralačke pismenosti nadopunjuje se još jednim motivom a to je motiv stvaralaštva koji podrazumijeva potrebu za izrazom i stvaranjem (djelatni iskaz ličnosti), potrebu za osvješćivanjem i isticanjem lijepoga (estetika) i potrebu za odgojem za samoostvarenje (putem stvaralačkih predispozicija ličnosti).

U nastavku ću podrobnije opisati svaki od intrinzičkih motiva.

3.1.1. Gregarni motiv

Zadatak je nastave stvaralačke pismenosti osvješćivanje i razvoj učeničke potrebe za prihvaćenošću, ljubavlju i solidarnošću (Gudelj-Velaga, 1990). Sama potreba za prihvaćenošću sa sobom nosi i onu, za učeničku dob važnu potrebu, a to je potreba za otkrivanje vlastitog identiteta. U najmlađoj dobi, djeca i učenici oponašaju odrasle osobe iz svoje okoline, a to se odnosi i na učitelje. Stoga je važno da učitelj u svakom trenutku bude svjestan da ga učenici promatraju i da bi ga mogli kopirati. U nastavi pisanog stvaralaštva zato je važno da se učitelj unutar razredne zajednice izražava pravilno jer svojim učenicima predstavlja govorni uzor (Gudelj-Velaga, 1990 prema Gudelj-Velaga, 1985).

3.1.2. Motiv afirmacije

Ljudska potreba uspjeha ili postignuća socijalno je limitirana. Najočitija je u raznim natjecateljskim aktivnostima. Metodu natjecanja Slobodan Popović je smjestio u kategoriju metoda za razvoj estetske kulture mladeži (Gudelj-Velaga, 1990 prema Popović, 1972). Postoji tvrdnja da materijalna nagrada negativno utječe na užitek pri izvođenju određene aktivnosti, a i kvaliteta rezultata može biti narušena (Gudelj-Velaga, 1990 prema Donaldson, 1982). Sposobnosti i vještine stvaralačke pismenosti

kod učenika su utemeljene u njegovom afektivnom dijelu života, ali se ostvaruju u suradnji s racionalnim dijelom njegove osobnosti. Motiv afirmacije obuhvaća svjesno i namjerno, racionalno i osjećajno koraćanje prema uspješnom stvaralačkom pisanju (Gudelj-Velaga, 1990).

3.1.3. Motiv borbenosti

Motiv borbenosti odnosi se na kritičnost i samokritičnost u aktivnosti pisanoga stvaralaštva. Kritičnost možemo opisati i kao unutarnju borbu prema nekoj vanjskoj situaciji, dok je samokritičnost unutarnja borbenost vlastite osobnosti (Gudelj-Velaga, 1990 prema Cviić, 1980). Kao učitelji i uzori svojim učenicima, potrebno je da ističemo kako je uspjeh važno i lijepo postignuće, no svakako bismo trebali upućivati ih na svijest o tome da uvijek treba provjeriti može li nešto biti bolje. Dakle, učitelj je u ovom smislu osoba koja u suradnji s učenicima pomiče granice uspjeha. Tako jezična aktivnost kod učenika može napredovati.

3.1.4. Motiv sigurnosti

Ovaj motiv odnosi se na vezu slobode i ograničenja. U nastavi stvaralačke pismenosti učeniku treba dati do znanja da je u redu pogriješiti i da za pogreške neće biti kažnjen ni na koji način. Ako učenik osjeća strah od toga da pogriješi, on se neće osjećati slobodno da se izrazi, što bitno utječe na nastavu stvaralaštva i izražavanja. Zadatak je učitelja u nastavi stvaralačke pismenosti da učenika podupire u potrebi za isticanjem, izražavanjem i uspjehom, da osposobi učenike za samokritičnost u procjeni svog rada i da se na sve načine potruži da se strah od pogreške u potpunosti otkloni. Tako će se u razrednom okruženju stvoriti jedna opuštena, prijateljska atmosfera u kojoj će se pojedinci osjećati sigurno i zaštićeno (Gudelj-Velaga, 1990).

3.1.5. *Motiv radoznalosti*

Motiv radoznalosti je važan za nastavu stvaralačke pismenosti u razrednoj nastavi zato što se kod svake osobe pojavljuje potreba za upoznavanjem sebe same kao individue, sebe u odnosu na prostor kojim je okružena i svog međuodnosa s tim okruženjem, bilo ono prirodno ili društveno. Osiguravanjem cjelovitog funkcioniranja jezičnog medija ta se potreba potiče i ostvaruje i u nastavi stvaralačke pismenosti. U nastavi izražavanja neposredna je veza između istraživanja i izražavanja. Ovaj motiv ispunjava se u nastavi stvaralačke pismenosti na više načina: spoznavanjem jezika, jezičnom participacijom prilikom izražavanja spoznatog i interakcijom spoznaje i izražavanja sebe jezičnim sredstvima (Gudelj-Velaga, 1990).

3.1.6. *Motiv stvaralaštva*

Motiv stvaralaštva ogledalo je ljudske potrebe da se iskaže kao drugačija individua od ostalih, štoviše, motiv stvaralaštva obuhvaća više ljudskih potreba, a to su : potreba za djelatnim izražavanjem ličnosti, odnosno potreba za izrazom i stvaralaštvom, potreba za iskazivanjem lijepoga (estetika) i potreba za ispunjavanjem osobnog stvaralaštva (samoostvarenje).

Kod potrebe za djelatnim izražavanjem ličnosti valja naglasiti razliku između djelatnog i izražajnog ponašanja. Djelatno ponašanje uvijek je u službi ostvarenja nekog cilja i svrha mu se može odrediti. Djelatno ponašanje sa sobom uvijek nosi neku vrstu oznake osobe koja ga sačinjava. Izražajno je ponašanje u manjoj mjeri uvjetovano sredinom, što znači da se takvo ponašanje može unaprijediti ili unazaditi utjecajima sredine kao što je odgoj. Spajanjem djelatnog i izražajnog ponašanja dolazi se do univerzalnog i originalnog iskaza ličnosti, a taj se iskaz prepoznaje kao stvaralačka aktivnost osobe. Ta stvaralačka aktivnost potaknuta je unutarnjim potrebama ljudskog bića za sudjelovanje u međuodnosima ljudskih pojedinaca koji čine društvenu zajednicu. Najočitiiji oblik stvaralačke akcije svakako je umjetnički izraz. Umjetnički izraz istovremeno je djelatna i izražajna, spontan, ali i razvojan.

Proces istraživanja, otkrivanja i spoznaje ujedno je i stvaralački proces. Svaka je osoba univerzalan i originalan spoj racionalnosti i afektivnosti, ona dakle ujedinjuje logiku i osjećaje. Motiv stvaralaštva zbog toga je komplementaran motivu kognicije. U ljudskoj potrebi za izražavanjem lijepoga ove dvije kategorije ponašaju se tako da zajedno sudjeluju (Gudelj-Velaga, 1990).

Motiv stvaralaštva obuhvaća i ljudsku potrebu za samoostvarenjem. Ova potreba odnosi se na ostvarivanje stvaralaštva u smislu bazičnog odnosa čovjeka prema svojoj okolini i prema samome sebi (Gudelj-Velaga, 1990).

3.1.7. Motivacija u nastavi stvaralačke pismenosti

Najviša razina motivacije u razrednoj se nastavi može ostvariti učiteljevom dobrom pripremom koja uključuje ostvarivanje učeničke volje i želje za stvaralačko pisanje. Za ostvarenje ove razine motivacije u razredu najprije je potrebno ispuniti sljedeće uvjete:

- a) opća atmosfera – razgovor o stvaralaštvu koje nije povezano samo sa školom i obrazovanjem već puno šire – sa životom. U odnosu na pisano stvaralaštvo, opća atmosfera odnosi se i na ostvarivanje doživljaja stvaralaštva kao posebnog odnosa između pojedinca i jezika;
- b) povjerenje – odnosi se na povjerenje između učenika i učitelja i to ne samo na razini školskih aktivnosti, već i izvan nastave i osobno;
- c) učeničko školsko iskustvo – ono govori u kojoj je mjeri učenik uveden i upoznat s nastavom stvaralačke pismenosti.

Nastavna tema sama je po sebi na neki način i motivacija, a s obzirom na njenu motivacijsku ulogu autorica Zdenka Gudelj-Velaga izdvaja sljedeće nastavne situacije u nastavi stvaralaštva:

- tema je sama po sebi motivirajućeg karaktera – poticajni doživljaji koji mogu lako privući pažnju učenika (aktualni događaji, promjene u prirodi i sl.);
- tema se predstavlja učenicima motivirajućim načinom – tema se ostvaruje kombinacijom metoda-sredstvo-izvor – za doživljajni kontakt učenika s temom potrebno je da učitelj dobro isplanira tijekom nastavnoga sata. Sredstvo motivacije mora biti povezano s temom. Primjer može biti zanimljiv i intrigantan naslov pisanoga rada, ostvarivanje tematskog leksičkog niza, promatranje umjetničke slike i sl.);
- učenici se povezuju s temom pomoću metode-sredstva-izvora koji se ne pojavljuju u ulozi tematsko-motivske građe pisanja – primjer je slušanje glazbe;
- nastavna tema ujedno je i nastavni zadatak – ispit znanja, školska zadaća.

Motivacija je nastavni proces u kojem se nadopunjuju dugoročni ciljevi i nastavne situacije. U nastavi stvaralačke pismenosti motivacija je uspješna onda kada se kod učenika razaznaje radost i veselje prilikom pisanih i stvaralačkih nastavnih aktivnosti i kada učenici na svojstven način pristupaju pisanju koristeći jezik kao tvorbeni alat (Gudelj-Velaga, 1990).

U domaćoj literaturi mnogi su se autori istaknuli svojim promišljanjima o važnosti motivacije u nastavi pismenog izražavanja. U području motivacije možemo započeti s autorom Ilijom Mamuzićem. On kaže da je za ostvarivanje govorne aktivnosti potrebno u učenicima probuditi njihovo istraživačko i doživljajno iskustvo, a da bi se to moglo ostvariti bitna je pozitivna razredna klima unutar učionice (Gudelj-Velaga, 1990 prema Mamuzić, 1939). Autor Mamuzić kao sredstva motivacije u nastavi stvaralačke pismenosti predlaže časopise za djecu, situacijsku priču, crteže tj. ilustracije i ocjenu.

Autor Pero Šimleša je 1946. godine objavio je važno metodičko djelo o nastavi pismenog izražavanja *Pismeni sastavci u osnovnoj školi* i u tom članku opisuje čimbenike i postupke za postizanje intrinzične motivacije. Kao sredstva motivacije naveo je ilustracije, zidne novine, radove po uzoru, a kao glavni izvor podataka

navodi proces promatranja. Radmilo Dimitrijević je 1955. godine u svojoj knjizi *Nastava maternjeg jezika i književnosti* spominje važnost stupnja doživljaja tema za razvoj stvaralaštva prilikom pisanja školskih sastavaka. Tone Peruško 1961. godine o motivaciji govori objavljivanjem svoje knjige *Materinski jezik u obaveznoj školi* (Gudelj-Velaga, 1990). U knjizi *Osnovi metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti* autor Milivoje Pavlović 1962. godine naglašava značaj učeničkog doživljaja za pismeno izražavanje navodeći da osjećaj kod djece izaziva dinamičnu jačinu koju pokreće proces izražavanja (Gudelj-Velaga, 1990 prema Pavlović, 1962). Prvo izdanje monografije *Govorne vježbe u nastavi hrvatskosrpskog jezika* iz 1964. godine nastaje zahvaljujući autoru Stjepku Težaku. On za svaku vrstu izražavanja pridružuje i sustav motivacije za razvoj govora kod učenika. Za poticanje učeničkog govora potrebno je ostvariti stvaralačku klimu unutar razreda (Gudelj-Velaga, 1990 prema Težak, 1979). Dvije knjige značajne za temu motivacije pojavile su se 1979. godine. Jednu je napisao autor Vladimir Milarić i dao joj naslov *Dječje jezičko stvaralaštvo*. Druga je knjiga Dragutina Rosandića, *Pismene vježbe u nastavi hrvatskosrpskog jezika*. Milarić predlaže da se motivacijskom dijelu sata treba posvetiti prvih 10 do 15 minuta nastavnoga sata. Motivacijski dio sata trebao bi izazvati emocionalnu situaciju i potaknuti kod učenika potrebu za izrazom (Gudelj-Velaga, 1990 prema Milarić, 1969).

3.2. Načelo stvaralaštva

Stvaralaštvo je pojam koji možemo pripisati čovjekovu vrsnom određenju. Stvaralaštvo proučavaju mnoge znanosti kao što su lingvistika, metodika jezičnog odgoja i obrazovanja, filozofija, psihologija i sociologija. U metodičkom smislu važno je naglasiti sljedeće teorije o stvaralaštvu:

- Čovjek je aktivno biće koje mijenjajući sebe mijenja i svijet, dakle stvaralaštvo je obavezno svojstvo čovjeka (Marx);
- Stvaralaštvo prema samome sebi, a tako i prema svijetu ostvaruje sreću kod čovjeka (Fromm);

- Stvaralaštvo je jedan od aspekata ličnosti i ono ima razvojni karakter (razvojna psihologija);

3.2.1. Igra kao poticaj u načelu stvaralaštva

Igra je temeljna učenička aktivnost koja za djecu predstavlja izvor razonode i sreće. Učenička se igra javlja kao učestala tema proučavanja u pedagoškim i psihološkim znanostima. Odnos prema igri u velikoj mjeri predstavlja i odnos prema stvaralaštvu, stoga se ona koristi i u školskim programima i u nastavi. Koristeći igru u nastavnim aktivnostima učenicima se nastavni zadaci prilagođavaju na istraživački i stvaralački način (Gudelj-Velaga, 1990).

Postoje dva temeljna zahtjeva svih jezičnih igara u stvaralačkoj nastavi, a to su odgoj i obrazovanje (Gudelj-Velaga, 1990 prema Kraus-Srebrić, 1982). Igra podrazumijeva odgojne aspekte kao što su usmjeravanje dječje osobnosti na traženje novih rješenja problemskih situacija i otvorenosti prema drugačijem ishodu. Elementi su dječje igre sloboda osobe koja sudjeluje u igri, igračev stvaralački odnos prema sebi, prema sadržaju igre i prema svijetu, a osim toga, igra je jedan od primarnih faktora socijalnih kontakata.

U jezičnim igrama javljaju se poteškoće uzrokovane različitim ovladavanjem jezikom svih pojedinaca koji sudjeluju u igri. Zato je važno da učitelj isplanira igru u kojoj ne pobjeđuju uvijek isti učenici kako bi svaki od učenika imao mogućnost pobjede. Time se automatski ostvaruje i veće sudjelovanje svih učenika i igra ostvaruje svoju svrhu a to je radost sudjelovanja, a ne snažna potreba za pobjedom. Nenatjecateljske jezične igre svakako su poželjnije od natjecateljskih u nastavi stvaralaštva.

U metodičkom smislu igra je i aktivnost i načelo. Ako govorimo o igri kao načelu, zapravo govorimo o dugotrajnom procesu nastave u kojemu učenici rado i voljno sudjeluju u jezičnom razvoju i u njegovom stvaralačkom ostvarenju. Ako na igru gledamo u smislu aktivnosti, ona postaje metodički postupak za rješavanje neke situacije nastave s ciljem jezične vježbe.

3.2.2. Negativna odstupanja od stvaralačke upotrebe jezika

Negativni otkloni od učeničke stvaralačke upotrebe jezika odnose se na pisane tekstove u kojima je nepovoljno ostvaren odnos između poticaja za pisanje i pisanog ostvarenja. Tu su i neoriginalni i oni tekstovi koji su u potpunoj suprotnosti sa stvaralačkom osobnosti. Književnoumjetnički tekst koji se koristi u svrhu motivacije u stvaralačkoj nastavi učenicima nudi korištenje jezičnih jedinica. Ta se mogućnost može narušiti negativnim odstupanjem od stvaralačke jezične naravi.

Razlikujemo planirano i neplanirano preuzimanje ustrojstvenih jedinica književnoumjetničkog, to jest motivirajućeg teksta. Planirana preuzimanja su metodički organizirani dio nastave i koriste se u svrhu povezivanja nastave književnosti i nastave stvaralaštva. Ovdje su planirana preuzimanja u službi stilskih i kompozicijskih vježbi i imaju motivacijsku ulogu. Neplanirana preuzimanja predstavljaju takozvanu imitaciju u stvaralaštvu. U učeničkom pisanom stvaralaštvu imitacije su nesvjesne i nenamjerne. U nepoželjne otklone od stvaralačke upotrebe jezika svakako se ubrajaju i stereotipi. Stereotipi su također sociološki uvjetovani. Oni su takozvani kič u pisanom stvaralaštvu (Gudelj-Velaga, 1990).

3.2.3. Jezična djelatnost i stvaralaštvo

Doživljaj učenika mnogo je ispred njihovih sposobnosti izražavanja. Faktor ograničenja mogućnosti sporazumijevanja i komunikacije doživljenoga svakako je razina ovladavanja jezikom kod učenika. Ipak, veličina objekta koji izaziva doživljaj kod učenika također je i glavni motiv za razvoj i napredak jezičnog medija. Za razvoj pisanog stvaralaštva kod učenika razredne nastave najvažniju polazišnu točku obilježava ostvarivanje intenzivnog doživljaja neke teme ili objekta.

Relacija jezične aktivnosti i stvaralaštva u nastavi je stvaralačke pismenosti neizbježna i ona žudi za međusobnim ispreplitanjem i kombiniranjem. Nastava stvaralačke pismenosti kod učenika potiče i sam razvoj osobina stvaralačke ličnosti. Obilježena je pojmom stvaralaštva i karakterizira je interakcija učenika, učitelja i

društvene zajednice. Načelo stvaralaštva određuje nastavu stvaralačke pismenosti kao mjesto koje kod učenika otkriva njihovu vrsnu određenost i karakteristike ličnosti zahvaljujući njihovom stvaralačkom izražaju (Gudelj-Velaga, 1990).

3.3. Načelo razvojnosti

Načelo razvojnosti u nastavi pisanoga stvaralaštva odnosi se na proces učenja koji podrazumijeva jezični razvoj, razvoj govora i mišljenja. U procesu govornog razvoja u učeniku se formuliraju funkcionalni međuodnosi koji nastaju iz različitih faktora osobnosti (Gudelj-Velaga, 1990).

Prema mišljenju Renza Titonea razvoj govora je proces koji uključuje više dimenzija. On formira zakonitosti za učenje i razvoj govora:

1. zakonitost cjelovitosti – ova zakonitost odnosi se na spoznaju u kojoj se prilikom razvoja govora budi cjelokupna učenikova ličnost i učenikovi motivacijski, afektivni i spoznajni čimbenici;
2. zakonitost motivacije – motivacija je od neizmjerne važnosti za učećeg govornika jer proces razvoja govora olakšava i usmjerava prema cilju;
3. zakonitost globalnosti – zakon globalnosti kaže kako je učenik u procesu razvoja govora okrenut cjelini i skupu, a ne nepotpunim dijelovima;
4. zakonitost razvoja – nove se spoznaje asimiliraju u postojeću cjelinu;
5. zakonitost reorganizacije – razvoj govora kod učenika sastoji se od procesa razlučivanja, integracije i preciziranja (Gudelj-Velaga, 1990 prema Titone, 1977).

Načelo razvojnosti psihološki je i pedagoški utemeljeno. Nastava stvaralačke pismenosti oslanja se na učenja psiholingvistike koja govore o međusobnoj povezanosti razvoja mišljenja i govora s ostalim karakteristikama učenikove ličnosti. Spoznaja da se govorne vještine razvijaju, metodiku nastave stvaralačke pismenosti nagnala je da preispita i provjeri primjerenost i važnost sadržaja koji pomažu u tom razvoju. Načelo razvojnosti postupno se širi u nastavnom programu stvaralačke

pismenosti s obzirom na učeničku dob, odnosno razred. Osim toga, načelo razvojnosti u nastavi stvaralačke pismenosti odnosi se na kvalitetno osmišljenu razrednu aktivnost. Ona za učenike ne smije biti preteška jer ih može demotivirati. Ipak, ne bi smjela biti ni laka zato što će kod njih izazvati dosadu. Potrebno je da bude izazovna i u skladu s razinom učeničkih jezičnih i stvaralačkih sposobnosti (Gudelj-Velaga, 1990).

3.3.1. Važnost animizma u načelu razvojnosti

Djeca razredne nastave imaju potrebu oživljavati neživu stvarnost. Djevojčice se u najranijoj dobi igraju lutkama i govore umjesto njih. Primjer animizma svakako je i dječji odlazak na lutkarsku predstavu u kojoj objekti posjeduju ljudske osobine. Za načelo razvojnosti u nastavi pisanog stvaralaštva učenicima se može zadati zadatak pisanje sastavka na temu Školska klupa priča mi priču (Gudelj-Velaga, 1990 prema Bendelja, prema Vajnaht-Bendelja 1982).

Smatram da maštovit i kreativan učitelj može lako osmisliti mnogo različitih naslova za poticanje stvaralačkog pisanja, a koji uključuju animizam. Osobno bih započela s neživim materijalnim svijetom koji svakodnevno okružuje učenike, a to su igračke. Svaki učenik zasigurno je ponosan vlasnik neke plišane igračke, lutke, figure akcijskog junaka, lopte i sl. U najranijoj školskoj dobi učenike bi se moglo potaknuti na stvaralačko pisanje tako da im se kaže da zamisle da je njihova najdraža igračka oživjela. Sa svojim bih učenicima najprije razgovarala o njihovim najdražim igračkama. Upitala bih ih zašto su im te igračke najdraže, kako one izgledaju i kako bi oni postupili da te igračke ožive. Ova pitanja mogu poslužiti kao poticaj za uvodni dio pisanoga sastava. Za glavni dio pisanoga sastava učenicima bih rekla da razmisle o tome koja bi pitanja postavili svojim oživljenim igračkama, kamo bi ih odveli i čemu bi ih poučili. Za zaključni dio pisanja na ovu temu učenike bih pitala bi li oni nekome priznali da je njihova najdraža igračka oživjela, ili bi cijela situacija ostala u tajnosti. Tražila bih od učenika da obrazlože svoj odgovor.

Osim igračaka, za ovu bi se aktivnost mogli koristiti i najdraži crtani likovi, omiljeno voće, povrće ili općenito hrana, najzanimljiviji dijelovi pokućstva ili školske opreme, kućni ljubimci ili životinje čije bi se slike izvlačile iz „magičnog“ šešira.

U višim razredima razredne nastave pokušala bih u animizam uključiti doživljajni aspekt. Smatram da bi učenicima bilo zanimljivo pisati o svom susretu s osjećajem ljubavi, tuge, sreće, ljutnje, usamljenosti. Voljela bih da učenici o apstrakcijama poput emocija razmišljaju na nov i neuobičajen način. Zato bih učenike zatražila da mi napišu kako bi ti neopipljivi osjećaji izgledali u stvarnosti. Uputila bih učenike da razmisle kojeg bi oblika, koje boje i kojeg mirisa bili ti osjećaji. Učenicima bih rekla da određeni osjećaj zamisle kao biljku, kao voće, kao broj, kao odjevni predmet, kao osobu. Smatram da bi neuobičajena, ali kreativna pitanja rezultirala neuobičajenim i kreativnim odgovorima, a to ujedno i jest cilj stvaralačkog pisanja – stvoriti nešto novo i drugačije.

3.3.2. Egocentrizam i decentriranje u načelu razvojnosti

Egocentrizam u nastavi stvaralačke pismenosti odnosi se na problem učenika da sagledaju određenu situaciju s točke gledišta nekoga drugoga. Promatranje događaja s tuđega gledišta ujedno vodi k razvoju odgojnih i moralnih vrijednosti kod učenika. Načelo razvojnosti u nastavi stvaralačke pismenosti poštivalo bi se kada bi učitelji učenicima zadali aktivnosti kojima se otklanjaju ove poteškoće. Pritom se valja pridržavati didaktičkih načela o postupnosti i primjerenosti (Gudelj-Velaga, 1990 prema Gudelj-Velaga, 1979).

3.3.3. Racionalnost naspram afektivnosti

Učenički dolazak u razrednu nastavu ujedno i pretpostavlja problem razlučivanja objektivnosti i subjektivnosti prema nastavnoj temi. Učenici razredne nastave

spoznaju svijet oko sebe prema svojem zanimanju i doživljaju. Oni se ne zamaraju time hoće li pisati racionalno o nekoj temi ili će se više izraziti svojim osjećajima. Za učenike razredne nastave to nije ni važno. Učitelji trebaju pohvaliti učenike za svaku rečenicu koja je napisana točno. Organizacija jezičnog odgoja i obrazovanja u razrednoj nastavi formirana je na sustavnom i postupnom razlučivanju racionalnosti i afektivnosti u pisanom stvaralaštvu (Gudelj-Velaga, 1990).

3.3.4. Misaone funkcije

Spoznajni napredak učenika Piaget je podijelio u dvije polazišne točke (Gudelj-Velaga, 1990). One su značajne za metodiku nastave stvaralačke pismenosti. To su: karakter misaonih funkcija u određenom razdoblju i redoslijed faza misaonog razvoja. Obje su ove polazišne točke važne za kreiranje nastave učeničkog izražavanja. Fazu konkretnih misaonih operacija obilježava učenička verbalizacija stvarnosti koja ga okružuje. Ovdje se misli na proces opisivanja prema neposrednom promatranju, prepričavanje doživljaja i izvješćivanje. Ove oblike izražavanja valja razvijati potpitanjima o uzrocima i posljedicama događaja koji se prepričavaju i produbljivanjem spoznaja o objektu neposrednog promatranja. Tako su učenici uključeni u raspravu koja je nov oblik izražavanja, a on će faze misaonih operacija voditi stepenicu po stepenicu više (Gudelj-Velaga, 1990).

3.4. Načelo zavičajnosti

Razlikujemo četiri razine govornikove jezične pripadnosti. To su:

1. materinski jezik – spontano preuzet od predaka bez organiziranog učenja;
2. mjesni jezik – okolica/mjesto u kojem je materinski jezik usvojen;
3. zavičajni jezik – jezik socijalne sredine;

4. književni standard – standardni jezik koji se organizirano uči u odgojno-obrazovnom procesu u školskoj ustanovi (Gudelj – Velaga, 1990 prema Rosandić, 1983).

U odgojno-obrazovnom procesu susrećemo standardni jezik, ali uz njega i varijacije nestandardnog jezika. Svaki pojedinac izražava se svojim zavičajnim rječnikom odnosno dijalektom ili žargonom. Njega učenik usvaja neorganizirano u svom najbližem okruženju kao što su dom i okolica. Socijalna zajednica školske ustanove sporazumijeva se različitim varijantama istoga jezika. Ovaj je podatak predmet mnogih znanstvenih istraživanja kojima se bave znanosti poput sociologije i lingvistike.

Načelo zavičajnosti u nastavi stvaralačke pismenosti metodički je i teorijski utemeljeno. Kakav je odnos škole prema učeničkom zavičajnom izrazu? Zadatak je škole u nastavi izražavanja svakako poticanje i njegovanje zavičajnoga izražaja, a učitelj je zadatak osposobiti učenike za korištenje standardnim jezikom uz očuvanje dijalekta. Metodika nastave stvaralačke pismenosti trebala bi načelo zavičajnosti primijeniti u učeničkom pisanom stvaralaštvu. Iskustvo nastavnih i izvannastavnih aktivnosti pokazalo je kako sloboda izražaja zavičajnim govorom potiče motiviranost kod učenika (Visinko, 2010).

O načelu zavičajnosti govori se i u domaćoj literaturi. Ilija Mamuzić bavi se zavičajnim govorom u području metodike nastave stvaralačke pismenosti. On je okrenut trima elementima zavičajnoga govora u razrednoj nastavi a to su:

- a) poštivanje učeničkog jezičnog razvitka.
- b) uvođenje učenika u standardni govor.
- c) upoznavanje drugih dijalekata (Gudelj-Velaga, 1990 prema Mamuzić, 1959 i Nastava usmenog i pismenog izražavanja u osnovnoj školi, 1967).

Tone Peruško također proučava načelo zavičajnosti u metodici nastave stvaralačke pismenosti i pridaje važnost funkcijama jezika, a one su: nastavni predmet, nastavni jezik, književni jezik, saobraćajni jezik, nastavni govor (Gudelj-Velaga, 1990 prema Peruško, 1961). Stjepko Težak razmatra dijalektni izričaj učenika i kaže da je

zavičajna riječ najbolji put do ostvarivanja stvaralaštva i do oslobađanja učenika za jezični izraz. Također, Težak kaže da zavičajan govor baza za ostvarivanje pravilnog odnosa prema drugim i nepoznatim dijalektima ali i jezicima. Zavičajni jezik učenike poistovjećuje s njihovom zavičajnom kulturom, pa tako i s nacionalnom i svjetskom kulturom (Gudelj-Velaga, 1990 prema Težak, 1981).

Valja zaključiti kako je jedan od zadataka nastave jezika svakako osposobiti učenike za upotrebu standardnoga jezika uz njegovanje zavičajnoga govora (Gudelj-Velaga, 1990).

4. PROCES POUČAVANJA PISANJU

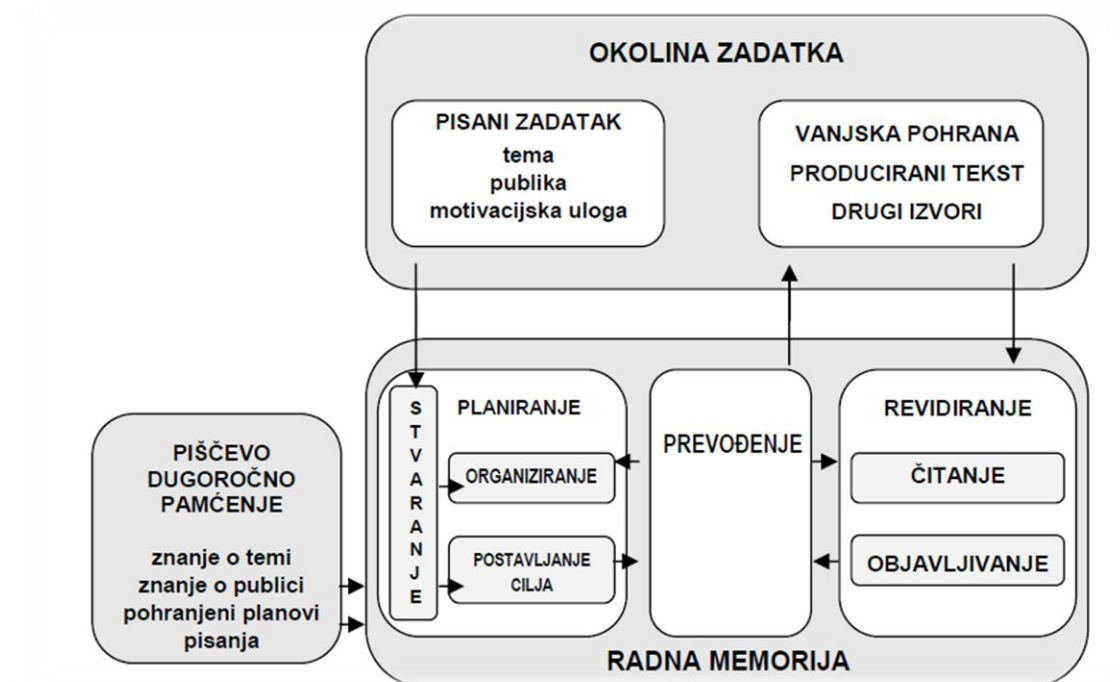
U suvremeno doba u smjeru kognitivističkih pristupa mnogi istraživači orijentirani su na proučavanje procesa pisanja u smislu oblikovanja tekstualnih zapisa. Procesi poučavanja stvaralačkoga pisanja podrazumijevaju uključenost raznolikih metoda i oblika poučavanja pisanju i vježbi pisanja koje samu djelatnost pisanja dovode do razine profesionalnosti (Nikčević-Milković, 2008). U nastavku ovog poglavlja donosim pregled dosadašnjih spoznaja na temu procesa poučavanja pisanju.

4.1. Model kognitivnih procesa pisanja prema Floweru i Hayesu

Model kognitivnih procesa pisanja kao oblikovanja teksta promatra pisanje na način rješavanja problema. Rješavanje problema uključuje tri važna elementa, a to su: okolina zadatka, dugoročno pamćenje i radna memorija (Nikčević-Milković, 2008 prema Flower i Hayes, 1984).

Okolina zadatka dijeli se u dvije važne sastavnice, a to su pisani zadatak i pohrana napisanog. Pisani zadatak podrazumijeva temu, okruženje pisanja i čitateljsku publiku. Oblik teksta koristi se za stvaranje vanjskog predstavljanja napisanog teksta. Tako autor može vizualno doživjeti tekst, dakle pred sebe može staviti kopiju prema kojoj se mogu obavljati ispravci i promjene. U dugoročnom pamćenju pisanje se teksta bazira na dvama polazištima: znanje o temi i znanje o čitateljskoj publici to jest znanje o tome na koji će način čitatelji reagirati na tekst. Učenici koji sudjeluju u procesu pisanja teksta trebali bi biti poučeni određenim strategijama i tehnikama pisanja. Bitno je kod učenika razvijati sposobnost korištenja znanja o argumentiranju svojih misli i obrazlaganju svojih stajališta o određenoj temi (Nikčević-Milković, 2008 prema Jay, 2003).

Slika 1.: Shematski prikaz kognitivnih procesa pisanja kao oblikovanja teksta prema modelu Flowera i Hayesa (1984)

Izvor: Jay, T.B. (2003). The Psychology of Language. New Jersey: Pearson Education

Znanje o temi podrazumijeva određen stupanj bliskosti s njom. Kod učenika ta se bliskost može ostvariti čitanjem o temi, povezivanjem sa sadržajem teme ili sudjelovanjem u raznim aktivnostima čiji je predmet upravo određena tema (Nikčević-Milković, 2008). Česte vježbe pisanja prvo su jednostavnijeg karaktera. To znači da takve vježbe predstavljaju reprodukciju poznatih informacija. S vremenom vještina pisanja zasniva se na složenijim vježbama koje uključuju razvoj sposobnosti preoblikovanja činjenica (Nikčević-Milković, 2008 prema Bereiter i Scardamali, 1987). Prilikom pisanja teksta pred autore se postavljaju određeni zahtjevi koji bi se trebali ispuniti na razini radne memorije (Nikčević-Milković, 2008 prema Jay, 2003). U radnoj memoriji autora potrebno je ostvariti tri važne funkcije, a to su: planiranje pisanja, provedba plana u vezani tekst i pregled i prepravke napisanog.

U učeničkim pisanim radovima može se dogoditi da neki od ovih zahtjeva izostaje, a to nadalje uzrokuje probleme koji se odražavaju na završni rezultat pisanja (Nikčević-Milković, 2008).

Planiranje pisanja predstavlja organizaciju sadržaja teksta. Ovaj plan odnosi se na određivanja generalnog cilja i načina kojima se cilj ostvaruje. Oblik teksta kreira se prema takozvanom kosturu teksta. Dobra je ideja da učitelji učenicima sugeriraju da organiziraju dijelove teksta prema kronološkom redu.

Proces provedbe plana u vezani tekst za učenike razredne nastave može biti složen, izazovan, težak. Učenici trebaju svoje misli i ideje transformirati rečenicama i odlomcima. Potrebna je koncentracija na zadanu temu, jaka motivacija, grafomotorička sposobnost. Kod djece se često dogodi da zalutaju mislima. Misli o određenoj temi učenici mogu dozvati iz svog dugoročnog pamćenja ili mogu istraživati nove podatke na razne načine.

Prepravljanje napisanog teksta zahtijeva ponovni pregled teksta i ispravljanje već napisanoga. Elementi kvalitetnog teksta su: povezanost, jasnoća, svjesnost, razvijenost vokabulara i vještina razlaganja ideja. Da bi proces prepravljanja napisanoga bio svrhovit, potrebno je da autor razumije razliku između kvalitetnog i nekvalitetnog teksta. Zato je proces prepravljanja za neke učenike zamoran. On ih prisiljava da mijenjaju nešto za što su potrošili svoje vrijeme (Nikčević-Milković, 2008 prema Jay, 2003).

4.2. Tehnike i strategije pisanja

Upotreba strategija i tehnika pisanja u velikoj mjeri utječe na konačan rezultat i na kvalitetu pisanog ostvarenja. Tri su ključne strategije koje vode do uspješnog pisanog rada, a to su ujedno i zahtjevi koji se spominju ranije: strategija planiranja, strategija izrade nacrtu i strategija ispravljanja napisanog teksta. U dijelu planiranja autor teksta određuje temu, čitateljsku publiku i svrhu pisanja. Tehnike planiranja koje učenicima mogu pomoći u organizaciji sadržaja pisanog rada su:

- 1) oluja ideja (sve moguće ideje koje padnu na pamet).
- 2) fokusirano slobodno pisanje (kratko i slobodno pisanje o zadanoj temi u deset minuta. Nakon isteka vremena učenici ispod napisanog sadržaja pišu zaključak u obliku jedne rečenice koja može pomoći u pronalaženju glavne misli na određenu temu).
- 3) čitanje i istraživanje teme (koristi se kada učenici nisu u potpunosti upoznati sa zadanom temom).
- 4) komunikacija s drugima (stručnjaci za predmet zadane teme).

Za pisanje kvalitetnog teksta svakako je važna i ključna ideja u nekoj temi. Nju nazivamo tezom. Teza potvrđuje autorove misli i stavove. Svaki napisani tekst ima i svoj osobni ton, emotivno je obojen ili je bez obojenosti. Češće korištene strategije u procesu stvaralačkog pisanja takozvane primarne strategije su:

1. analiza (učenik pri pisanju koriste dijelove kako bi složio cjelinu nekog sadržaja).
2. argumentacija (učenik autor pojašnjava razloge svojih mišljenja i stavova koje zauzima i potkrepljuje ih istraživanim činjenicama).
3. uzrok i posljedica (u svojim pisanim uratcima učenik pojašnjava kako je došlo do određene situacije i zašto).
4. klasifikacija (učenik u svojim pisanim radovima selektira dijelove sadržaja prema određenim kategorijama).
5. usporedba i kontrast (učenik uspoređuje sličnosti i razlike između određenih dijelova u sadržaju svojih pisanih radova).
6. definicija (učenik opisuje značenje neke riječi, fraze ili ideje).
7. opis (slikovit verbalni prikaz).
8. davanje primjera (uz opis neke ideje u svom pisanom tekstu učenik nudi i primjere za bolje razumijevanje).
9. pripovijedanje (učenik „priča“ priču).
10. proces (učenik autor opisuje neki dijelove nekog procesa, ali ne objašnjava njihovo značenje za proces ni međusobne veze dijelova).

U stvaralačkom pisanju u nastavi stvaralačke pismenosti rjeđe se koriste sekundarne strategije pisanja. One se u razrednoj nastavi gotovo uopće ne pojavljuju. Sekundarne tehnike su: postavljanje pitanja, dijagrami i slike, dijalog, figurativni jezik, povijesni podaci, humor, hiperbola, navodnici, reference autora, retoričko pitanje i druge (Nikčević-Milković, 2008 prema Rosenberg, 1989).

Istraživanja koja su provodili istraživači Breetvelt, van den Bergh i Rijalardam 1994. pokazuju da negativan utjecaj na proces stvaralačkog pisanja ima strategija ispravljanja napisanog teksta, no ona u velikoj mjeri pridonosi kvaliteti pisanih radova (Nikčević-Milković, 2008 prema Jay, 2003).

Bereiter i Scardamalia donose niz tehnika za uspješnu izradu plana:

- a) učitelj daje učenicima završetke rečenica i traži da se tekst osmišljava prema tim završecima;
- b) učitelj potiče suradnički rad u organizaciji ideja za pisanje;
- c) učitelj potiče prikupljanje odluka „za i protiv“;
- d) učitelj svoje učenike potiče na skupnu raspravu ili dijalog (Nikčević-Milković, 2008 prema Howe, 2002).

4.3. Poučavanje pisanja

Za poučavanje pisanja kao oblikovanja teksta preporučuje se interakcijski ili procesni pristup. Pisanje se tekstova u razredima najprije uvježbava suradničkom nastavom tako da učenici izvršavaju zadane aktivnosti u malim skupinama. Rad u skupinama kasnije se izmjenjuje sa samostalnim radom.

Postoje tri faze stvaralačkog pisanja koje se ostvaruju upotrebom različitih strategija i tehnika pisanja. Te faze podrazumijevaju već prije navedene: fazu pripreme, fazu izrade radne verzije i fazu popravljivanja. Od velike je važnosti oblikovanje poticajne okoline za učenike u nastavi stvaralačke pismenosti. Procesni pristup za vrijeme

poučavanja pisanja u razrednoj nastavi ima svoje prednosti. Stvaralačkim pisanjem učenici mogu naići na svoje unutarnje misli i to im može pomoći da razviju sliku o svojoj ličnosti. Osim toga, stvaralačkim pisanjem učenici će doći do dubljih saznanja razmišljajući o zadanoj temi. Također, ono potiče razvoj kritičkog mišljenja kod djece. Ono ujedno i povećava učenički interes i opću znatiželju i na taj ih način potiče da opserviraju svijet oko sebe na aktivan način. Stvaralačko pisanje proširuje učeničku svijest o iskustvima i doživljajima vršnjaka i ostalih sudionika socijalne zajednice. Ono svakako može unaprijediti učeničke čitalačke sposobnosti jer im omogućuje čitanje tekstovnih zapisa iz uloge autora. Također, stvaralačko pisanje omogućuje i razvoj shvaćanja o slaganju dijelova teksta u pisanu cjelinu. Tako i česta aktivnost čitanja doprinosi pisanju zato što omogućuje pisanje iz čitateljske uloge, što zahtijeva korištenje raznih književnih oblika i tipova tekstova. Stvaralačko pisanje učenicima daje mogućnost da svoje ideje, misli i stavove podijele s drugim ljudima i da oni komentiraju napisano svojim mišljenjem i idejama.

Uvjeti za razvoj stvaralačkog pisanja kod učenika u razrednoj nastavi trebaju biti što sličniji uvjetima koje imaju pisci profesionalci. Ti su uvjeti:

- 1) redovite prigode za pisanje: više prilika za pisanje donosi učenicima i više ideja. Redovito pisanje učenicima će dopustiti više vremena za nove ideje i njihovo oblikovanje;
- 2) zanimljive teme: stvaralačko pisanje ne može se uvijek odvijati prema temama o kojima učenici već sve znaju. To je dobra ideja za početke pisanja, no učenike treba naučiti da je pisanje odličan način za istraživačke aktivnosti o novim i nepoznatim temama;
- 3) primjeri: primjere kvalitetnih radova učenici bi najprije trebali vidjeti od svojih učitelja, a kasnije suučenika. Pisani primjeri u nastavi stvaranja i izražavanja predstavljaju spisateljski uzor. Oni bi mogli kod učenika osvijestiti da gotovo svaki tekst sadrži neke pogreške ili zahtijeva preinake prije objavljivanja i da je to sasvim normalan i očekivan proces) svjesnost čitatelja: djelatnost pisanja predstavlja povezivanje autora teksta s drugim osobama koje čitaju taj tekst tako da se razmijene

misli i ideje u možda drugačijem obliku. Mnogi učenici lakše će izraziti svoje misli, stavove, ideje i emocije pisanim putem, nego usmenim;

4) navika prepravljanja: prepravljanje tekstova učenicima početnicima nije omiljena navika, stoga je na učiteljima da svojim učenicima objasne i pokažu primjerom zašto je ona važna;

5) otklon od konvencija: učenike treba poučiti da je za stvaralačko pisanje najprije važno kvalitetno konstruiranje sadržaja, dok se pravopisom i gramatikom treba pozabaviti kada je sadržaj ostvaren prema unaprijed postavljenim zadacima.

6) podrška kolega: za uspješan razvoj vještina i sposobnosti u nastavi stvaralačke pismenosti od velike je važnosti podijeliti svoja iskustva s vršnjacima i bližim članovima socijalne zajednice;

7) veći broj prilika za pisanje: ovdje govorimo o raznolikim temama i različitim žanrovima. Hillocks (1984, prema Mayer, 1987) kaže da procesni ili interakcijski oblik u pristupu poučavanja pisanja rezultira trostruko većim poboljšanjem u procesu pisanja tekstova od slobodnog pristupa u kojem učenik potpuno slobodno piše i samostalno traži objašnjenja i pomoć. Također, dolazi i do četverostruko većeg poboljšanja u odnosu na pristup usmenog izlaganja učitelja (Nikčević-Milković, 2008 prema Temple, Steele i Meredith 1998).

Proces poučavanja pisanja u smislu oblikovanja teksta u okvirima kognitivnih znanosti uvelike pomaže u razvoju pismenog izražaja kod učenika. Pisanje pripada najkompleksnijim oblicima ljudskog psihičkog djelovanja, a to je mišljenje. Stoga se može zaključiti kako pisanje i potpomaže razvoj mišljenja. Mnogi rezultati istraživanja govore o tome da pojedini ljudi u prosjeku nemaju dovoljno razvijene sposobnosti i vještine pismenog izražavanja. Ta spoznaja dovodi u pitanje i kvalitetu njihovih misaonih procesa. Ideje i zamisli procesnog poučavanja pisanja svoj bi pristup trebale integrirati u nastavni plan i program nastave stvaralačke pismenosti (Nikčević-Milković, 2008).

5. SASTAVAK

Kada govorimo o stvaralačkom pisanju u razrednoj nastavi zasigurno ćemo najprije pomisliti na pisanje u formi sastavka. Sastavak ima lingvometodičku odrednicu. On je zapravo jezična komunikacijska aktivnost u tekstualnom obliku. Sastavak je učenički pisani rad koji nastaje u odgojno-obrazovnom procesu čiji je cilj napredak i razvoj učenčkih jezičnih sposobnosti na spisateljskoj razini (Gudelj-Velaga, 1990). Sastavak je dio nastave izražavanja i stvaralaštva iz kojega se oblikuju ostale faze nastavnoga rada (Gudelj-Velaga, 1990). Za sastavak je ključna i rečenica. Rečenica kao jedinica govora svoj smisao u cijelosti ostvaruje u sintaktičkom jedinstvu. U sintaktičkom jedinstvu jedna se rečenica nadovezuje na drugu i one zajedno čine povezanu jezičnu strukturu (Silić, 1984). Mnogi metodičari smatraju kako je upravo sastavak centralni sadržaj u nastavi stvaralačkog pisanja. Metodičar Tekučev kaže kako je uloga sastavka u nastavi izražavanja i stvaranja velika. Iz učenčkog se sastavka može doznati na kojem se stupnju tekstualne razvijenosti nalazi učenik. Osim toga, proučavajući tekst napisanoga sastavka mogli bismo doznati i nešto o dječjim unutarnjim doživljajima svoje okoline i svijeta koji ih okružuje. Učenički sastavak dobar je alat za prepoznavanje, određivanje i prosuđivanje stvarne razine učenčkog znanja. Iz procesa proučavanja napisanog teksta u sastavku učitelji će lako uvidjeti u kojoj mjeri učenici ovladavaju vještinom upotrebe jezičnih sredstava za izražavanje svojih misli, osjećaja i stavova (Gudelj-Velaga, 1990 prema Tekučev, 1980).

Metodika stvaralačke pismenosti, baveći se pisanim oblikom – sastavkom, postavlja pred sebe polazišne zadatke i pitanja. Na ta pitanja treba odgovoriti kako bi se postiglo uspješno određivanje samoga pojma sastavka. Ti zadaci su sljedeći:

1. definiranje sastavka kao rezultata govorne aktivnosti – tekstovna lingvistika i stilistika govora.
2. proces nastanka sastavka s gledišta psihologije, pedagogije i psiholingvistike.
3. mjesto sastavka u nastavi s gledišta didaktike i pedagogije.

4. odredba izvanjezične tekstualne osnove – tema iz područja spoznajne teorije, teorije komunikacije, razvojne psihologije, filozofije i sociologije (Gudelj-Velaga, 1990).

U nastavku ću prikazati pregled teorijskih spoznaja metodike stvaralačke pismenosti koji se odnose na ova četiri važna zadatka za definiranje učeničkog sastavka u nastavi izražavanja i stvaranja.

5.1. Jezično i stilsko određenje sastavka

Tekstna lingvistika grana je znanosti koja proučava jezična i stilsko obilježja učeničkog sastavka. Sastavak je tekst koji predstavlja rezultat govorne djelatnosti neke osobe. On nastaje prema zadanim uvjetima i određenim povodom. Osnovni elementi sastavka svakako su govornik (autor teksta), svrha teksta i njegova tema. Svrha sastavka odnosi se na njegovu namjeru i prema njenoj se prirodi može izabirati određeno jezično sredstvo.

Uz izbor jezičnih sredstava usko je vezano područje stilistike kojim je lako odrediti kojem tipu/kategoriji/žanru pripada određeni tekst, odnosno sastavak. Tip teksta u sastavku određuje se dakle prema njegovim karakteristikama. Najpoznatiji, najčešći tipovi sastavaka u nastavi stvaralačke pismenosti svakako su opisivanje, pripovijedanje i raspravljanje. Za uspješno stvaralačko pisanje u nastavi stvaralačke pismenosti, a posebno u području stvaranja sastavka potrebno je osigurati kod učenika maksimalan razvoj i napredak njegovih govornih sposobnosti i sposobnosti izražavanja. Da bi se takav razvoj i napredak ostvario, potrebno je u nastavu stvaralačke pismenosti uvesti mnogobrojne oblike jezičnih vježbi, poticati ljubav prema čitanju i zanimanje za analizu književnoumjetničkih djela (Gudelj-Velaga, 1990).

Metodika nastave stvaralačke pismenosti nudi brojne mogućnosti odabira zadataka i aktivnosti za razvoj govornih i izražajnih sposobnosti u razrednoj nastavi. Uz sve te primjere svakako je važno da učitelj, prema svojoj procjeni na temelju bilježaka o

svakom pojedinom učeniku u svojem razredu, prilagodi teme književnoumjetničkih djela učeničkim interesima i njihovoj dobi te njihovim općim kognitivnim sposobnostima. Osim toga svakako je od velike važnosti imati na umu da je razvoj govornih sposobnosti i vještine izražavanja dugotrajan proces koji zahtijeva postupno usvajanje novih spoznaja i postupnu nadogradnju postojećih. Za takav proces najvažnija je odrednica vremena, stoga učitelji u nastavi stvaralačke pismenosti trebaju biti strpljivi, obazrivi i učenicima susretljivi.

U razrednoj nastavi glavni je zadatak i cilj učitelja u stvaralačkoj pismenosti usmjeriti učenike da usvoje osnovne i temeljne zakonitosti u govornoj djelatnosti, vještini izražavanja i procesu pisanja (Gudelj-Velaga, 1990).

5.2. Nastajanje sastavka

Proces nastajanja sastavka usko je povezan s međudjelovanjem psihičkih aktivnosti kod učenika, a one su višestruko kompleksne. Glavne psihičke aktivnosti u procesu nastanka sastavka svakako su misao i govor.

Nastajanje sastavka ujedno se može i shvatiti kao materijalno oblikovanje određene teme. Svaki učenik (autor sastavka) uz određenu temu doživljava neke emocije koje bitno utječu na učenički govorni produkt. Učenički je sastavak prema tome opipljiva stvarnost, odnosno materijalni dokument koji obuhvaća i spoznajnu i emocionalnu dimenziju govorne djelatnosti. Obuhvaća i tekst kao organizaciju jezika. Osim toga, sastavak može mnogo toga reći o osobnosti autora teksta i oslikati njegovo sudjelovanje u njegovom okruženju koje se odnosi na zadanu temu. Ovi se uvjeti nastanka sastavka kreću u dva smjera. Prvi je usmjeren na učenika kao autora teksta, a drugi je usmjeren na sam produkt njegove govorne i misaone djelatnosti – tekst. Na ovim usmjerenjima zasigurno se bazira formativno djelovanje nastave stvaralačke pismenosti. Za nastajanje sastavka u nastavi stvaralačke pismenosti, ali i za razvoj i napredak tog procesa svakako je značajno vrijeme interiorizacije tekstualne osnove na semantičkoj razini (Gudelj-Velaga, 1990).

U metodičkoj teoriji i u nastavnim aktivnostima pojavljuju se brojni primjeri, a u nastavku ću prikazati izabrane tri temeljne situacije:

1. učitelj je potpuno siguran da je učenicima poznat sadržaj teme koju će zadati u svom razredu za pisanje sastavka;
2. učitelj zadaje temu sastavka i učenicima u razredu omogućuje prikupljanje podataka i materijala o toj temi;
3. učitelj zadaje određenu temu sastavka a učenici trebaju individualno prikupiti podatke, materijale i spoznaje o toj temi u izvannastavnim aktivnostima (Gudelj-Velaga, 1990).

U prvoj situaciji učitelj je potpuno siguran da učenici razumiju sadržaj zadane teme. Ovdje je njegov zadatak iskoristiti motivacijske postupke kako bi učenike doveo do emocionalnog i/ili intelektualnog uzbuđenja. To uzbuđenje kod učenika će stvoriti intrinzičnu potrebu za izražavanjem svojih spoznaja, mišljenja i emocija prema zadanoj temi.

U drugoj situaciji učitelj zadaje temu i samostalno priprema materijale za učenike. Koristeći te materijale učenici istražuju podatke o zadanoj temi. Nastanak sastavka u toj je situaciji pomalo složen. Organizacija izvora učenja i spoznaje može potrajati. Osim što treba organizirati izvore učenja, učitelj također ima zadatak nadgledati učeničku aktivnost i vrednovati je. Motivacijski je zadatak ovdje isto kompleksniji. Na samom početku nastavnoga sata učitelj treba kod učenika pobuditi interes za ovakav način rada, a tijekom održavanja nastavnoga sata u ovakvoj nastavnoj situaciji motivacija mora opstati. To znači da učitelj treba poticati učenike i usmjeravati ih na njihove obaveze korak po korak do ostvarivanja zadanoga cilja. Usmjeravanje učenika za vrijeme obavljanja nastavnih aktivnosti u svrhu prikupljanja nastavnih sadržaja o temi sastavka ima jedan dublji smisao i drugu namjeru osim izvršenja zadatka. To je osposobljavanje svakog pojedinog učenika za samostalno snalaženje u nepredvidivim situacijama.

Ovo osposobljavanje zapravo se nadovezuje na treću nastavnu situaciju u procesu nastanka sastavka u nastavi stvaralačke pismenosti. Za vrijeme nastajanja sastavka kod učenika se uključuju njegove sposobnosti govora. One se isprepliću s učeničkim

načinima uporabe jezičnih sredstava tijekom pisanog izražavanja. Nastanak sastavka ne podrazumijeva samo postupak pisanja teksta. On uključuje i sve aktivnosti uključene u motivaciju i pripremu za pisanje, tijek pisane djelatnosti i tijekom vrednovanja i razvoja, ispravljanja i napredovanja u stvaralačkom pisanju (Visinko, 2010).

5.3. Mjesto sastavka u nastavi

Učenička vještina u pisanju vezanoga teksta ostvaruje se i unapređuje postupno. Faze ovog procesa čine mjesto sastavka u didaktičkom pogledu u nastavi stvaralačke pismenosti. Didaktičko mjesto sastavka može biti: početno ispitivanje, vježbanje i završno ispitivanje.

Za pisanje učeničkog sastavka može se zadati samo tema, samo oblik ili i tema i oblik. O obliku i temi sastavka učenici zaključuju iz naslova ili se oslanjaju na vlastitu samostalnu procjenu.

Didaktičko mjesto sastavka u nastavi stvaralačke pismenosti može biti početno ispitivanje kojim se prikupljaju opažanja o razini učeničke sposobnosti za vrijeme djelovanja u svrhu izvršavanja zadanih aktivnosti u procesu nastajanja vezanoga teksta. Ti podaci usmjereni su na prikaz razine pismenosti na samom početku školske godine, na stupanj ovladavanja načinom izražaja prije prelaska s jedne nastavne stepenice na drugu te na stupanj ovladavanja temom i to prilikom uvođenja učenika u drugu programsku jedinicu u tematskom planiranju.

Vježba odnosno uvježbavanje zauzima drugo didaktičko mjesto sastavka u nastavi stvaralačke pismenosti. Ovdje je važan proces upoznavanja učenika s novim oblicima i temama pisanih tekstova. Više je načina na koje se učenike može upoznati s novim oblikom pisanih radova a najčešći su radovi prema zadanim pisanim primjerima i učiteljevo usmeno izlaganje. Kao pisani primjer oblika pisanog rada može poslužiti pisani rad nekog učenika, pripremljen lingvometodički primjer ili neki izvorni zapis (znanstveni, književnoumjetnički i sl.). Učenikovo usvajanje karakteristika i osobina različitih oblika tekstova zahtijeva metodički osmišljen

sustav vježbi i aktivnosti. Te vježbe i aktivnosti odnose se na leksičke, gramatičke, kompozicijske i stilske vježbe i aktivnosti (Gudelj-Velaga, 1990).

Kada govorimo o upoznavanju učenika s temom sastavka više ćemo biti usmjereni na motivacijsko djelovanje. Motivacijsko djelovanje predstavlja postupke za postizanje unutarnje, odnosno intrinzične motivacije kod učenika prilikom aktivnosti izražavanja. Važna svrha motivacije zasigurno je dolazak do novih spoznaja za što kao izvor može poslužiti neposredna, posredna i/ili pripremljena stvarnost (Gudelj-Velaga, 1990 prema Rosandić, 1980).

Završno ispitivanje zadnje je didaktičko mjesto sastavka u nastavi stvaralačke pismenosti. Zadatak ovog ispitivanja je utvrđivanje razine učenčkih znanja o određenoj temi ili njihovih odnosa prema temi. Odnosi prema određenoj temi uključuju mišljenje, stavove ili osjećaje učenika (Gudelj-Velaga, 1990).

5.4. Izvanjezični sadržaji u sastavku

Metodika nastave stvaralačkog pisanja razlikuje tri pojma kada govorimo o temi učenčkih sastavaka a to su: tematika, tematiziranje i klasifikacija tema. Ova tri pojma su bliskoznačnice, no razlikuju se po svojim funkcijama. Tematika je pojam koji se odnosi na učenčko cjelokupno i opće sudjelovanje u okolini. Ona je dakle učenčki unutarnji svijet koji se jezično iskazuje. Za tematiku učenčkog izražavanja značajna su doživljajna i spoznajna ograničenja. Ta ograničenja povezana su njihovim iskustvima koja se proširuju kudikamo većom maštom. Tematiziranje je pak pojam koji označava aktivnost procjene sudjelovanja u tematici. Tako se postupak tematiziranja odvija u dva smjera. Prvi je utvrđivanje odabranih tema u skladu sa zadanim odrednicama, a drugi je uvrštavanje liste tema u nastavne sustave.

Metodika nastave stvaralačke pismenosti oslanja se na korištenje znanstvenih metoda koje pomažu u određivanju tema koje su učenicima zanimljive. Uz to, korištenje znanstvenih metoda svakako uzima u obzir i druge čimbenike koji utječu na dječji interes za ostvarivanje stvaralačkog pisanja. Odabrane teme potrebno je selektirati,

klasificirati i vrednovati. Tek tada se popis tema za pisanje sastavaka unosi u nastavni proces u obliku jezične aktivnosti. Stoga se može zaključiti kako je klasifikacija tema vrsta djelatnosti kojom se teme svrstavaju u određene skupine, odnosno klase. Za govornu aktivnost kod učenika u nastavi stvaralačkog pisanja teorija i praksa ustanovile su četiri glavna izvorišta tema: privatni život učenika, socijalna uključenost, priroda i okolina, književnoumjetnički tekstualni zapis.

Tema pripovjednog oblika izražavanja u stvaralačkom pisanju ishodište pronalazi u učeničkom privatnom životu. Događaji koje su učenici iskustveno doživjeli mogu im pomoći da se lakše izraze. Vježbe pisanja na temu događaja iz stvarnoga života potiču kod učenika i razvoj zamišljenih i nestvarnih događaja. To nadalje vodi prema razvoju stvaranja novih učeničkih priča.

Sudjelovanje učenika u socijalnom životu također je jedna od izvorišta tema za stvaralačko pisanje. Ovakve teme temelje se uglavnom na sadržajima povezanim sa školskim aktivnostima, ali i s brojnim sadržajima izvan škole. Pisanje na ovu temu mogla bi potaknuti zadana pitanja od strane učitelja. Cilj je tema sa socijalnim ishodištem dovesti sposobnost stvaralačkog pisanja do razine raspravljačkog teksta.

Teme s ishodištem u prirodi i učeničkoj okolini opisivačkog su karaktera. Priroda i okolina u kojoj učenici borave kompleksnijih je sadržaja zato što osim prostornog obilježja, okolina podrazumijeva i ljude s kojima su učenici u svakodnevnoj interakciji. Ovdje ćemo lako naići i na vremenske i povijesne sadržaje koje imaju uzročno-posljedičnu osobnost. Stoga se uz teme s izvorištem u prirodi i učeničkoj okolini pojavljuju tekstovni sadržaji u misaonom obliku. Oni sadržavaju promatranje događaja u prošlosti i sadašnjosti i projekcije mogućih događaja. Vremenski, misaoni i analitički sadržaji u tekstovima ostvaruju se raznim jezičnim sredstvima i pri obradi takvih tema uz opisivačke može se naići i na diskurzivne i narativne oblike tekstova.

Književnoumjetnički tekst izvorište je tema koje se razvijaju u diskurzivnim oblicima. Za pisanje na ovakvu temu potrebno je učenicima najprije postavljati jednostavna pitanja, a zatim sve složenija, sve dok ne ostvarimo kod učenika stupanj problemskog razmišljanja, dakle problemskog pisanja. Problemski oblik pisanja određuje se kao viša razina raspravljačkih sposobnosti (Gudelj-Velaga, 1990).

6. OPISIVANJE

Posebno poglavlje posvećeno je opisu zato što se opisivanjem učenici poučavaju detaljnoj opservaciji promatrane stvarnosti. Svako opisivanje zahtijeva razlaganje cjeline u dijelove. Za opis svakog pojedinog dijela neke cjeline pojavljuje se potreba za korištenjem epiteta. Tako se ujedno razvija i obogaćuje učenički vokabular, što nadalje vodi ka unaprijeđenju jezičnog izražaja kod učenika razredne nastave.

Opis je vrsta pismenoga sastavka kojim se iskazuju svojstva neke osobe, pojave ili predmeta. Odgovara na pitanje kakva/kakav/kakvo je što/tko. Opis se odlikuje paralelnim vezanjem jezičnih jedinica. U opisu se navode stalne, promjenjive ili istodobne karakteristike neke osobe, pojave ili predmeta.

Razlikujemo mnogobrojne vrste opisa, a za njihovo određenje koriste se sljedeći kriteriji: promatranje stvarnosti, svrha, gledište opisivača i osjetilna utemeljenost. S obzirom na te kriterije razlikujemo sljedeće vrste opisa: subjektivni (emocionalni, doživljajni), objektivni (realan, racionalan, stvaran), subjektivni-objektivni, vizualni, auditivni, poslovni, umjetnički, znanstveni.

Metodika nastave stvaralačke pismenosti govori o podjeli opisa na: portret (opis osobe), pejzaž (opis prirode), interijer (opis unutarnjeg prostora), eksterijer (opis vanjskog prostora), opis mrtve prirode, opis na temelju neposrednoga promatranja, opis prema sjećanju, opis prema zamišljanju, opis prema uzorku, opis prema slikovnom primjeru.

Nastava stvaralačke pismenosti u okviru nastavnoga programa za razrednu nastavu oblikovala je zadaće kojima proces opisivanja kod učenika razvija određene sposobnosti i omogućuje napredak u vještinama opisivanja. U prva tri razreda razredne nastave, tematski je okvir opisa predmetna stvarnost koja podrazumijeva opisivanje pojedinačnih predmeta u učeničkoj svakodnevicu. Tako se kod učenika postiže razvoj izražavanja vizualnih svojstava određenih predmeta. U prvim trima razredima osnovne škole od učenika se očekuje samostalnost u raščlanjivanju nastavne teme i određivanje značenja riječi u naslovima. Od učenika se do kraja trećega razreda očekuje pisano izražavanje uporabom jednostavnih rečenica,

najjednostavnijih oblika atribuiranja i sposobnost određivanja značenja i odnosa riječi unutar rečenica. U četvrtom razredu osnovne škole tematski je okvir opisa prema nastavnom programu usmjeren na opis predmeta i pojava i njihovih auditivnih, vizualnih, taktilnih, gustativnih i olfaktivnih svojstava. Od učenika četvrtaša očekuje se ovladavanje sposobnostima neposrednog promatranja i detaljne analize podataka nastalih takvom opservacijom. Učenici četvrtoga razreda trebali bi samostalno bilježiti podatke prikupljene u opservaciji i sistematizirati svoja zapažanja, služiti se temeljnim sastavnicama kompozicijskoga slijeda opisa i pridržavati se plana opisivanja (Rosadnić, 2002).

U nastavku ovoga poglavlja pisat ću o vježbama opisivanja u razrednoj nastavi koje najprije uključuju vježbe organizacije redoslijeda opisivanja, zatim vježbe opisa predmeta, osoba i prostora. Pri opisivanju učenici razvijaju opću sposobnost promatranja opažanog objekta i njegovih karakteristika (Visinko, 2010).

6.1. Redoslijed u opisivanju

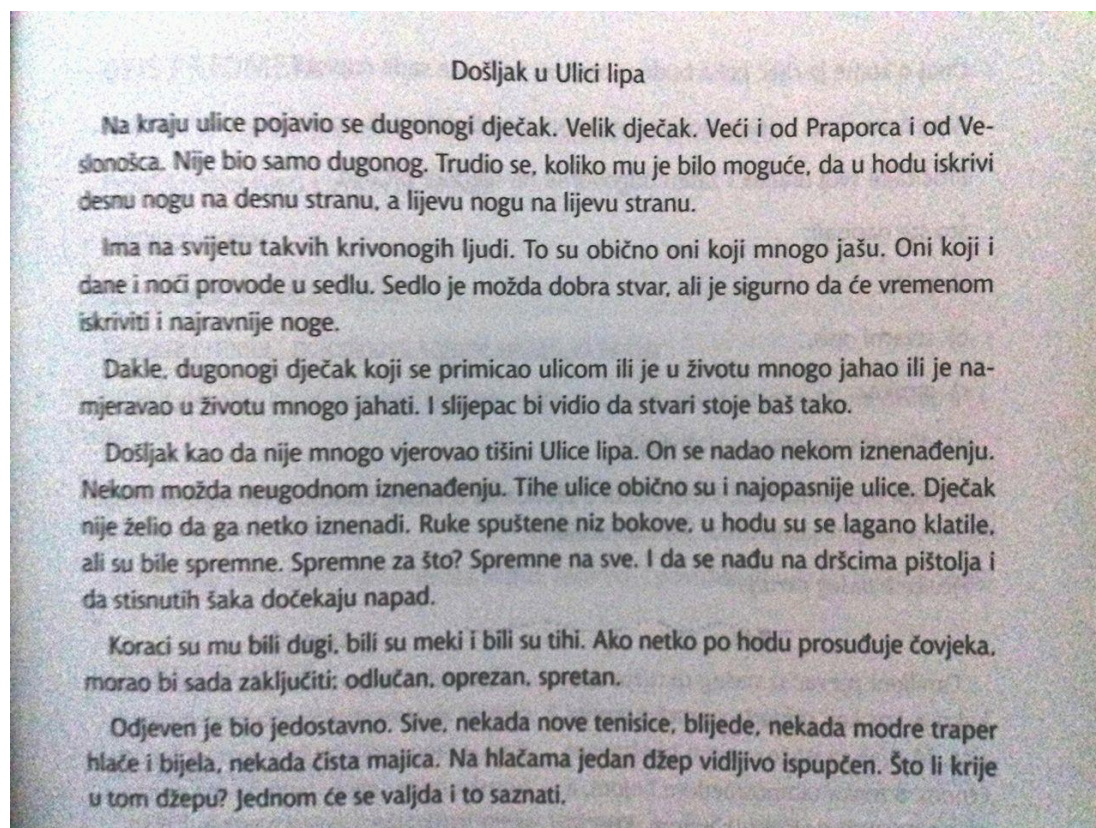
Za vježbu uspostavljanja redoslijeda u opisivanju dobra je ideja poslužiti se lektirnim djelom. Primjer može biti dječak Mungos iz lektirnog djela *Strah u Ulici lipa*, Milivoja Matošeca. Ovaj primjer izdvajam zato što ga smatram kvalitetnim zadatkom koji je primjeren učenicima razredne nastave i povezan je sa školskom lektinom. U sljedećem zadatku za vježbu redoslijeda u opisivanju nalaze se opisi Mungosa. Opisi su ispremiješani, dakle ne slijede kronološki red. U ovom zadatku učenici najprije čitaju sve dijelove opisa i iz svakog dijela, u bilješke ukratko ispisuju što su konkretno saznali o Mungosu. Nakon ispisivanja kratkih bilješki, učenici trebaju brojevima odrediti koji je točan redoslijed opisa. Nakon toga učitelj čita opis dječaka iz lektirnoga djela. Učenici pritom provjeravaju točnost svoje procjene prema stvarnom opisu iz lektire.

Tablica 1.: Zadatak za vježbu kronološkog reda u opisivanju – ispremiješani dijelovi stvarnog opisa iz lektirnog djela *Strah u Ulici lipa*, Milivoja Matošeca.

Redoslijed	Dijelovi opisa dječaka	Bilješke: Što saznajete iz dijela opisa?
	Dakle, dugonogi dječak koji se primicao ulicom ili je u životu mnogo jahao ili je namjeravao u životu mnogo jahati. I slijepac bi vidio da stvari stoje baš tako.	
	Odjeven je bio jednostavno. Sive, nekada nove tenisice, blijede, nekada modre traper hlače i bijela, nekada čista majica. Na hlačama jedan džep vidljivo ispupčen. Što li krije u tom džepu? Jednom će se i to valjda saznati.	
	Koraci su mu bili dugi, bili su meki i bili su tihi. Ako netko po hodu prosuđuje čovjeka, morao bi sada zaključiti: odlučan, oprezan, spretan.	
	Došljak kao da nije mnogo vjerovao tišini Ulice lipa. On se nadao nekom iznenađenju. Tihe ulice obično su i najopasnije ulice. Dječak nije želio da ga netko iznenadi. Ruke spuštene niz bokove, u hodu su se lagano klatile, ali su bile spremne. Spremne za što? Spremne na sve. I da se nađu na dršcima pištolja i da stisnutih šaka dočekaju napad.	
	Na kraju ulice pojavio se dugonogi dječak. Velik dječak. Veći i od Praporca i od Veslonošca. Nije bio samo dugonog. Trudio se, koliko mu je bilo moguće, da u hodu iskrivi desnu nogu na desnu stranu, a lijevu nogu na lijevu stranu.	

Izvor: Visnko, K. (2010). *Jezično izražavanje u nastavi Hrvatskoga jezika – Pisanje*. Zagreb: Školska knjiga

Slika 2: Opis Mungosa – isječak iz lektirnog djela *Strah u Ulici lipa*, Milivoja Matošeca.

Izvor: Visinko, K.(2010). *Jezično izražavanje u nastavi Hrvatskoga jezika – Pisanje*. Zagreb: Školska knjiga

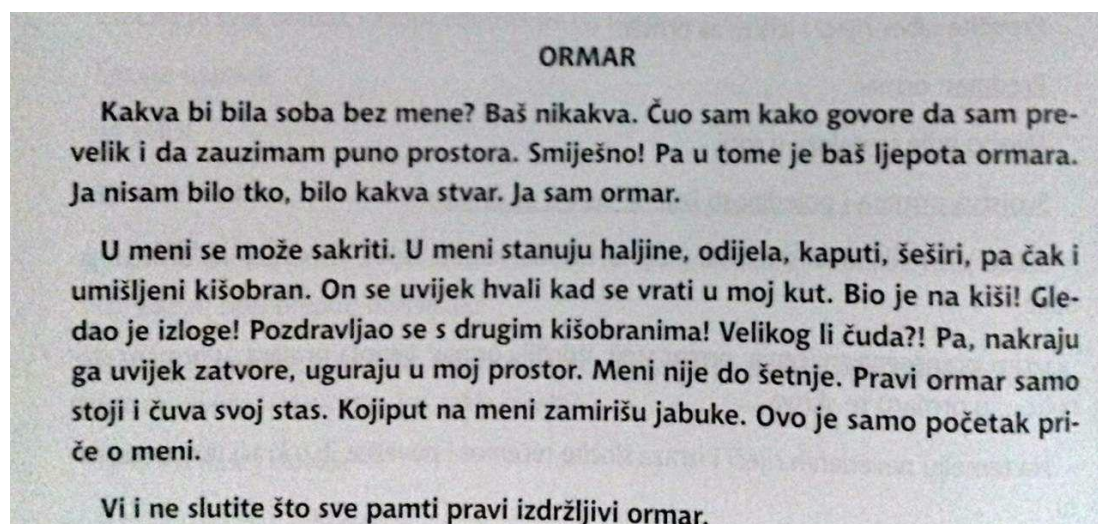
Učenicima je svakako poželjno ponuditi da odaberu lektirni lik kojega bi rado opisivali. Prema primjeru vježbe iz prethodnog zadatka za učenike se mogu primijeniti i vježbe opisa drugih likova (Visinko, 2010).

6.2. Opis predmeta

Za odabir objekta koji će se opisivati u razrednoj je nastavi najbolje izabrati predmet koji je učenicima poznat iz njihove konkretne stvarnosti. Za vježbu opisa predmeta autorica Karol Visinko odabire ormar. Ona predstavlja zadatak u kojemu su učenicima već ponuđene riječi koje opisuju ormar, a odnose se na mjesto gdje se nalazi, na njegove karakteristike i posebna obilježja. Prema zadanim riječima učenicima imaju zadatak napisati rečenice i povezati ih u kraći tekst o ormaru. Za

vježbu opisivanja predmeta autorica Karol Visinko navodi i priču *Ormar* iz zbirke *Kako sanjaju stvari*, Sunčane Škrinjarić.

Slika 3.: Tekst – *Ormar*, iz zbirke *Kako sanjaju stvari*, Sunčane Škrinjarić

Izvor: Visinko, K. (2010). *Jezično izražavanje u nastavi Hrvatskoga jezika – Pisanje*. Zagreb: Školska knjiga

Učenicima bi se mogla pročitati takva priča, a oni bi po uzoru na nju mogli obavljati i druge zadatke za razvoj stvaralaštva. U nastavku iznosim primjer jednog takvog zadatka:

„Odaberi jedan predmet iz svoje okoline. Zamisli da si ti taj predmet. Kako bi se opisao? Pri opisu koristi odgovore na sljedeća pitanja:

1. Čime bi predmet privukao nečiju pozornost? Što je najvažnije reći o predmetu?
2. Koja su obilježja predmeta i što koje su pojedinosti važne?
3. Kojom bi rečenicom predmet zaključio opis o sebi?“ (Visinko, 2010).

Smatram da je korisno i poticajno učenicima u razrednoj nastavi pružiti širok izbor predmeta za vježbe opisivanja predmeta. Za poticanje motivacije u opisivanju predmeta učitelji bi mogli reći djeci da zatvore svoje oči i duboko udahnu i izdahnu.

Zatim bi se učenike moglo uputiti da zamisle jedan predmet koji im predstavlja nešto važno u životu. Naziv zamišljenog predmeta ujedno je i naslov njihovog opisa predmeta. Učenici bi dobili upute za pisanje svojih opisa. U uvodnom dijelu trebali bi napisati o kojem se predmetu radi i čemu on služi. U razradi bi učenici trebali opisati izgled predmeta: njegov oblik, veličinu, materijal, boju i sl. U zaključku bi učenici trebali napisati zašto im je baš taj predmet važan. Ova motivacijska aktivnost daje učenicima mogućnost da sami izaberu o čemu će pisati. Učenicima tema nije nametnuta, niti su je kopirali od kolege iz školske klupe. Ona je na neki način dio njih, dio njihova života. Učenički bi naslovi bili raznoliki. Učitelji bi čitali o različitim predmetima i tako bi saznali što je to njihovim učenicima važno i još bi ih bolje upoznali.

6.3. Opis lika (osobe)

U nastavi stvaralačke pismenosti, a posebno u opisivanju svakako je važno učenicima naglasiti važnost detaljne opservacije. Kod opisa osobe ovdje valja promotriti fizički izgled lika, ali i njegove osobine. Osobine lika se mogu otkriti iz njegovog ponašanja i govora. Svrha detaljnog promatranja osobe svakako je razvoj vještina opservacije i izražavanje svega opaženog, a to sa sobom nosi i razvoj kritičkoga mišljenja kod učenika. U opisu vanjskog, fizičkog izgleda osobe učenike treba uputiti na opservaciju oblika tijela i njegovih sastavnica koje uključuju glavu, lice, noge, ruke. Usto, potrebno je opaziti i ostale pojedinosti koje čine fizički izgled lika a to je odjeća i obuća. Kada se opisuju osobine likova, pažnja se posvećuje promatranju ponašanja i govora lika koji se opisuje. U opisivanju likova, pa i samih sebe, kod učenika se razvija vrijednost njihovih socijalnih odnosa. Za opis lika u razrednoj nastavi učenici bi trebali pisati o osobama iz svoje uže okoline a to su obitelj i vršnjaci. Dobra je ideja da učenici opisuju njima drage likove iz književnih i filmskih djela (Visinko, 2010).

Kao primjer opisa lika svakako mogu poslužiti članovi najuže obitelji poput majke, oca, bake ili djeda, brata ili sestre. Opis lika podrazumijeva i opis kućnog ljubimca.

Smatram da bi učenici s veseljem prihvatili zadatak vježbe opisivanja njihovog kućnog ljubimca. Ipak, kao najzanimljiviji zadatak vježbe opisa lika smatram lik crtanog junaka. Nemaju svi učenici kućnog ljubimca, no smatram da svatko od njih ima svoj omiljeni crtani film. Učenicima bih rekla da se prisjete nekih od svojih najdražih crtanih filmova i izaberu samo jedan, njima najbolji od svih. U tom crtanom filmu vjerojatno se pojavljuje više likova različitih karaktera. Uputila bih učenike da izaberu samo jednog lika koji se njih najviše dojmio. Zatim bi uslijedile upute za pisanje opisa crtanog junaka. U uvodnom dijelu učenici bi trebali napisati kako se zove njihov najdraži crtani lik, iz kojeg je crtani film i koja je njegova glavna uloga u crtanom filmu. U razradi bi učenici trebali opisati lika prema uobičajenim uputama za opis fizičkoga izgleda lika i ponašanja. Učenicima bih rekla da u završnom dijelu napišu koje im se karakteristike lika najviše sviđaju i zbog čega. Također, uputila bih učenike da napišu svoje mišljenje o tome što će se dogoditi s njihovim glavnim likom u zadnjoj epizodi crtanoga filma.

6.4. Opis prostora

Prije samog opisivanja prostora valja s učenicima zaključiti razliku između unutarnjeg i vanjskog prostora. U opisu prostora u razrednoj nastavi koriste se prostori u kojima učenici najčešće borave. To su svakako škola i dom. Opisivanjem prostora učenici razvijaju svoje vještine opažanja ali i razlikuju cjelinu od njenih dijelova koji je čine. Opisom prostora učenici svakako koriste i subjektivan izražaj kojim imaju potrebu izraziti kako se oni osjećaju boraveći u njemu. Od velike je važnosti da se učenicima ponudi izbor opisa zatvorenih i otvorenih prostora. Zatvoreni prostori u školi mogu biti: učionica, školska blagovaonica, knjižnica, dvorana za priredbe, sportska dvorana i dr. Otvoreni prostori mogu biti: školsko dvorište, igralište, park, ulica, školski vrt i dr. Za opis prostora učenicima je najprije potrebno osigurati vrijeme i mjesto opservacije prostora a obavezno je i vođenje bilješki. Bilješke mogu biti odgovori na sljedeća pitanja:

1. Kakav je prostor kao cjelina – veličina i namjena?

2. Koji su dijelovi prostora? Opiši njihov izgled.
3. Koje pojedinosti opažaš u prostoru? Čime je najviše ispunjen? Susrećeš li neke ljude u prostoru? Kako su ljudi povezani s prostorom?
4. Kakav je ugođaj prostora? Zašto?
5. Kako se ti osjećaš u prostoru? Obrazloži svoj odgovor (Visinko, 2010).

Smatram da učenici najviše vremena provode unutar vlastitoga doma, a za igru s prijateljima i za svoje slobodne aktivnosti najčešće odabiru svoju spavaću sobu. Ona bi bila odličan izbor za opis prostora zato što je učenici najbolje poznaju. U uvodu bi učenici trebali napisati gdje se unutar kuće nalazi njihova spavaća soba i koje su prostorije u njenoj blizini. Također, u uvodu bi učenici opisali kako provode svoje vrijeme u svojoj spavaćoj sobi i kojim se aktivnostima najčešće bave boraveći u njoj. U razradi bi učenici trebali opisati svoju sobu. Uputila bih ih da se prisjete izgleda svog tepiha, veličine prozora, mjesta gdje se nalazi njihov radni stol i kako on izgleda. Rekla bih učenicima da se prisjete kako izgleda njihov krevet i ormar. Učenicima bih na ploču napisala natuknice koje označuju detalje kojima se može posvetiti pažnja. Potaknula bih ih da razmisle o tome koje im je najdraže mjesto u sobi, a koje najmanje drago. U zaključku bi učenici trebali napisati u kojoj su mjeri zadovoljni izgledom svoje sobe i što bi u njoj mijenjali i zašto.

7. KNJIŽEVNOUMJETNIČKI TEKSTOVI KAO POTICAJ STVARALAČKOM PISANJU

Književnoumjetnički tekstovi jedan su od primjera dobre prakse kada govorimo o izvorima motivacije za stvaralačko pisanje u razrednoj nastavi. Po pretežitosti poezija pripada književnoumjetničkom stilu, iako je možemo prepoznati i u drugim stilovima. Unošenje poetskog izričaja u nastavu stvaralačke pismenosti donosi sa sobom i poetsko raspoloženje. Izvor poetskog izričaja ponajprije je u književnom odgoju koji započinje slušanjem poetskog izražajnog čitanja. Čitanje poezije učenici doživljavaju osjetilno. Učenici zaranjaju u raspoloženje koje određena lirska pjesma stvara svojim pjesničkim slikama i jezičnim izražavanjem. Poetski jezik je melodičan, različit od svakodnevnog govora. Više je razloga za što učestaliju uporabu poetskog izraza u nastavi stvaralačke pismenosti. Najprije valja istaknuti kako poetsko izražavanje utječe na razvoj komunikacije i to tako što u puko sporazumijevanje unosi dašak ugone. Poetsko čitanje i izražavanje u razrednoj nastavi učenicima ukazuje na vrijednost i moć jezičnog izražaja. Poetski izričaj u razrednoj nastavi uključuje poznavanje priča, basni, izreka, poslovice, anegdota, usporedbi i pjesama a sve to dovodi do razvoja poetskog izraza. On pomaže u spretnom odabiru riječi u različitim komunikacijskim situacijama, ali i u izgradnji vlastitog izražajnog poetskog koda.

U razvoju poetske funkcije u nastavi stvaralačke pismenosti od velike su važnosti učitelji i njihov odnos prema poetskom izrazu. Učitelji imaju zadatak prenijeti ljubav prema književnoumjetničkim tekstovima općenito svojim učenicima i istaknuti im važnost njihovu važnost za jezično izražavanje i stvaralačko pisanje.

Poetsko kazivanje je širi pojam u kazivanju različitih vrsta tekstova. To znači da ono ne mora biti utemeljeno isključivo na lirskim pjesmama, već se koristi i u čitanju priče, basne ili bilo kojeg ulomka iz većeg književnog djela. Poezija je značajna i za sposobnosti reprodukcije kojima se također razvija poetičnost u stvaralačkom izražavanju. Učenje lirskih djela napamet mnogim učenicima predstavlja određeni

napor, stoga im to i nije najmiliji zadatak u nastavi poetskog izražaja. Ipak, rezultati ove aktivnosti pozitivno utječu na kvalitetu učeničkog stvaralačkog izražaja.

Pri uvođenju učenika u nastavu poetskog izražaja valja uzeti u obzir učeničku predsvjesnu fazu. Za vrijeme te faze kod učenika se prikupljaju dojmovi i osjećaji povezani s riječima poetskog izražaja a stvaraju ih pjesničke slike. Tek nakon predsvjesne faze kod učenika se javlja osvješćivanje biti poetskog izraza. Poezija je u nastavi stvaralačke pismenosti vrlo važna za stjecanje spoznaja o književnosti, za razvoj literarnih vještina, za razvoj općeg jezičnog izražavanja, za proces razvoja i unapređenja vještine slušanja i govorenja (Visinko, 2005).

7.1. Literarno iskustvo

U odgojno-obrazovnom procesu književna su djela od velike važnosti za razvoj učeničke osjetljivosti prema umjetnosti riječima. Književna djela prenose na učenike čovjekove unutarnje misli i duboke, iskrene emocije. Književnost također prenosi čovjekov suodnos sa svime što ga okružuje, stoga je ona odličan izvor spoznavanja i doživljavanja nacionalnog identiteta, kulture i tradicije, običaja i jezika (Visinko, 2005). Učenici se s književnoumjetničkim izričajem susreću već i prije dolaska u razrednu nastavu, a u sustavu škole odgoj za književnost se odvija u nastavnim i izvannastavnim aktivnostima.

Smisao odgoja za književnost okrenuta je doživljaju snage riječi i ljepote i istine poruka književnih djela koja govore o stvarnom životu. Učenici svoje literarno iskustvo stječu čitanjem književnoumjetničkih djela. literarno iskustvo ima moć utjecaja na izgradnju učeničkog pogleda na život. Literarne sposobnosti se kod učenika razvijaju na emocionalnom, intelektualnom i fantazijskom stupnju.

7.2. Poezija i ekologija

U našoj svakodnevici često se susrećemo s pojmom ekologije. Autorica Karol Visinko promišlja o povezanosti i odnosu ekologije i književne umjetnosti (Visinko, 2005). Ovo su definicije ekologije:

„Ekologija je ukupnost spoznaja i djelatnosti o suživotu svih živih bića u prirodi, o njihovom djelovanju na prirodu i prirode na njih, o zaštiti prirode.“

„Ekologija je proučavanje utjecaja okoline na čovjekovo zdravlje i kvalitetu života.“ (Anić i Goldstein, 1999, str.356.)

„Ekologija je odgoj za život.“ (Visinko, 2005 prema Vuleta, 1997).

Ovakvi zaključci o pojmu ekologije prikazuju i smisao književnosti u čovjekovU životu. Centar pozornosti pripada doživljaju, iskazivanju vlastitih dojmova, tu je i užitak prilikom čitanja i slušanja književnoumjetničkog sadržaja, zapažanje opisa u tekstu, dijaloga, načina ispoljavanja emocija, suosjećanje s glavnim likovima, shvaćanje jednostavnosti čovjeka i prirode i njihova međusobna interakcija. Ove sastavnice i vrijednosti poetske nastave svakako će se promaći u književnoumjetničkom djelu koje je ekološki orijentirano. Neki od primjera takvih književnoumjetničkih djela zasigurno su roman *Divlji konj* Božidara Prosenjaka, bajke *Damjanovo jezero* Ante Gardaša, fantastična priča *Striborovim stazama* Snježane Grković-Janović, zbirka priča *Kiša je moja prijateljica* Nade Zidar-Bogadi.

Bavljenje književnoumjetničkim tekstovima i poetskim izražajem svakako je važno za razvoj svijesti o ekologiji ali i o moći govornoga jezika. Ono ima važnu odgojnu notu u odgojno-obrazovnom procesu (Visinko, 2005).

7.3. Interpretacija lirske pjesme

Interpretaciji lirske pjesme s polazištem u jezičnoj materiji može se pristupiti na način koji nije uobičajen i klasičan. Takva interpretacija provedena je kao projekt na uzorku učenika osnovnih škola i na studentima. U projektu je sudjelovalo 26 učenika četvrtog razreda osnovne škole i 28 studenata razredne nastave. U ovakvom pristupu interpretaciji lirske pjesme riječi se najprije izdvajaju iz lirskog teksta i razvrstavaju u kategorije imenica, glagola i pridjeva. Za ovaj projekt poslužila je lirska pjesma *Kako spavaju oblaci* autora Mladena Kušeca (prilog 1). Za Mladena Kušeca kaže se da je majstor lirske minijature i prepuna je pjesničkih slika, prijeko potrebnih za učenike razredne nastave. Ova pjesma je kratka. Sadrži tek 56 riječi. Učenici i studenti iz ove su pjesme izdvojili 18 imenica, 9 glagola i pridjeve i ostale nepromjenjive riječi svrstali su u još 3 kolone. Zadatak je bio otkriti koji je pjesnički motiv. Učenici i studenti imali su mogućnost nakon otkrivanja nove grupe riječi mijenjati svoje prosudbe. Učenici su trebali više vremena od studenata za otkrivanje motiva pjesme. Najprije su je odredili kao rodoljubnu, zatim zavičajnu i tek onda pejzažnu. Studenti su iz prvog pokušaja otkrili da se radi o pejzažnoj pjesmi. U dijelu kada su učenici trebali nasloviti pjesmu, razlike između odgovora učenika i studenata bile su očigledne. Učenici su ponudili 17 naslova za pjesmu, a studenti 24. Niti jedan od ponuđenih naslova nije se podudaraao s pravim naslovom pjesme, što nije ni smisao ovoga projekta. Učenici su nudili naslove s više riječi, a studenti kraće, uglavnom s jednom riječju. Nakon aktivnosti osmišljavanja naslova, učenici i studenti imali su zadatak otkriti autora pjesme. U tome nisu uspjeli, ali takva aktivnost je potaknula njihov interes za otkrivanje autora i naziva lirske pjesme. Nakon čitanja ponuđenih naslova zadatak je bio stvaranje pisanoga rada. Svaki je učenik i student koristio svoj ponuđeni naslov prema kojemu je trebao napisati pismeni sastavak ili lirsku pjesmu. Zadatak je bio upotrijebiti riječi koje je pjesnik koristio u svojoj pjesmi. Prije samog pisanja, učenici i studenti dobili su uobičajene stilske, kompozicijske i jezične upute za pisani rad. Na kraju je uslijedilo čitanje pisanih radova i njihova analiza. I učenici i studenti htjeli su saznati u kojoj je mjeri ostvarena sličnost s originalnom pjesmom. Među pisanim radovima učenika pojavila su se samo tri pjesnička oblika. 50 % studenata pokušalo je stvoriti lirsku pjesmu, no

većina je te tekstove označila nedovršenima. Pri kraju ovog projekta ostvarena je analiza pisanih radova. Učenicima i studentima otkriveno je ime autora i uslijedilo je i izražajno čitanje pjesme *Kako spavaju oblaci*. I učenici i studenti s velikim su iščekivanjem slušali čitanje pjesme i izrazima lica pokazali da traže veze između svog pisanog rada i Kušecove pjesme. Na kraju nastavnoga sata učenicima su podijeljeni listovi papira s pjesmom za daljnju interpretaciju, dok su studenti analizu obrađivali s metodičkog aspekta. Ovaj projekt uvelike budi interes za poetski izraz u razrednoj nastavi i potiče intelektualnu znatiželju (Kermek, 1986).

8. METODIČKI PRIMJERI ZA RAZVOJ STVARALAČKOG PISANJA U RAZREDNOJ NASTAVI

U metodičkoj literaturi *Stvaralačko pisanje*, autorice Sanja Delač i Marija Mioković donose pregled brojnih primjera mogućih metodičkih scenarija koji se mogu odvijati na nastavi stvaralačke pismenosti. U nastavku iznosim po jedan primjer za svaki razred razredne nastave koji učiteljima mogu poslužiti u nastavi izražavanja i stvaranja.

8.1. Nastavna tema: Pripovijedanje; Nastavna jedinica: *Stvaranje priče prema nizu slika*

Ova nastavna tema i jedinica pripadaju nastavnom sadržaju prvoga razreda osnovne škole. Zadaci su ove nastavne jedinice: učiti oblikovanje smislene rečenice, poticati maštu, bogatiti učenički vokabular i razvijati učeničke sposobnosti u govoru i pismu.

Za motivaciju učenika za ovu nastavnu jedinicu učitelji bi se mogli poslužiti jednostavnom dramskom tehnikom. Najprije bi mogli podijeliti učenike u grupe i svakoj grupi reći da iz šešira izvuku papirić. Na njemu je neka riječ, to jest tema koju učenici moraju prikazati glumom i bez verbalnog izražavanja, tako da zajedno predstavljaju temu koja je izvučena iz šešira. Ostali učenici imaju zadatak prepoznati koju sliku predstavlja pojedina skupina. Ideje za slike/teme mogu biti: „Proljeće u šumi“, „Povratak ptica selica“, „Proljetni poljski radovi“ i sl. Po završetku ove aktivnosti važno je da učitelj učenike upita na koji su način oni načinili slike (pokretima tijela) i kojim još tehnikama mogu slike nastati (bojama, kolaž-papirima...). U glavnom dijelu sata učenicima će učitelj pokazati slike koje je pripremio i reći im da za svaku sliku osmisle naziv. Učeničke ideje treba ispisati na ploči i te su ideje ujedno i naslovi priča.

Nakon ove aktivnosti dobro je da slijedi govorna vježba. Učitelj može reći učenicima da svaku sliku što bolje opišu i da slijede njihov kronološki red. Nakon toga učenici trebaju zamisliti koje sve zvukove bi mogli čuti kada bi te slike oživjele. U prvom razredu zabavno je da i učitelj i učenici zajedno imitiraju te zamišljene

zvukove. Nakon govorne vježbe učenici su pripremljeni za pisanu vježbu. Uz pomoć slika koje su vidljivo izložene na ploči učenici imaju zadatak napisati priču. Dobra je ideja da učitelj potiče učenike da se koriste riječima i rečenicama koje mogu dočarati zvukove sa slika. Na kraju nastavnoga sata u sredinu razredne učionice postavi se „stolica za autore“. Učenici sjedaju na nju i čitaju svoje radove (Delač i Mioković, 2008).

Učenici prvoga razreda osnovne škole susreću se i sa svojom prvom lektinom. Ova nastavna tema i jedinica mogle bi se povezati upravo s nekim od lektirnih naslova za učenike prvoga razreda. Kao primjer predlažem lektirni naslov *Pale sam na svijetu*, autora Jensa Sigaarda.

U uvodnoj aktivnosti učenici bi sjeli u grupe i svaka bi grupa dobila sliku neke od situacija iz sadržaja ove lektire. Zadatak bi bio da svaka grupa pantomimom dočara situaciju iz lektire. Ostali učenici pogađaju o kojoj je situaciji riječ. Učiteljev je zadatak postaviti slike na ploču, a učenici zatim trebaju rasporediti slike prema točnom kronološkom redu.

U govornoj vježbi učenici bi detaljno opisivali ono što slike prikazuju. Učitelji trebaju pitanjima navoditi učenike da obrate pažnju na detalje sa slike. Osobno, učenicima bih predložila da odaberu sliku koja prikazuje njima najzanimljiviju situaciju i pismeno je prepričaju. Kao pomoć, učenicima bih ponudila pitanja na koja bi oni odgovarali i na temelju kojih bi lako nastali prvi kratki pismeni sastavci.

Smatram da bi učenicima bilo zabavno kad bi kao zadatak trebali izmijeniti neki dio u sadržaju ove lektire. Predlažem da učenici glavnoga junaka lektire zamisle u nekoj drugoj situaciji i da ukratko objasne što bi se tamo moglo dogoditi. Dobrom idejom smatram i aktivnost u kojoj učenici u sadržaj ove lektire smiju dodati još jedan lik kojeg će Pale sresti. Taj lik može biti osoba, životinja, lik iz omiljenog crtanog filma, junak iz najdraže video-igrice i sl. Takvom bi se aktivnošću na učenicima zanimljiv način ostvarili svi zadaci ove nastavne teme i jedinice.

8.2. Tema: Opisivanje; Nastavna jedinica: *Stvaran opis – voće*

Ova tema i nastavna jedinica obrađuju se u drugom razredu osnovne škole. Zadaci su ove nastavne jedinice: opisati stvaran plod iz prirode i iz vlastitog okruženja, razvijati sistemski i analitički način opservacije, usvojiti klasičnu strukturu opisa (uvod, glavni dio, završetak), koristiti se pravopisnim i pravogovornim pravilima, razvijati osjetilne sposobnosti zapažanja, razvijati usmene i pismene komunikacijske sposobnosti u izražavanju.

U motivacijskom dijelu sata učitelj ulazi u razred obučen u jesenskim bojama. U ruci nosi košaru s jesenskim plodovima. Učitelj glumi godišnje doba jesen i potiče učenike da oponašaju berbu plodova i svakom učeniku dodjeljuje po jedan jesenski plod.

Nakon motivacije slijedi najava cilja. Svi učenici koji su dobili isto voće trebaju sjesti zajedno u grupu. Svaka grupa treba opisati svoje voće odgovarajući na pitanja o obliku, veličini, boji, okusu, mirisu i mogućoj uporabi. Nakon toga učitelj se približava svakoj grupi i upita gdje raste voće njihove grupe. Pritom učenici trebaju slijediti kronološki slijed razvoja ploda i tako ostvariti strukturu teksta – uvod, glavni dio i završetak.

Po završetku ove govorne aktivnosti učenici prelaze na pisanu vježbu. Učenici pismeno opisuju voće prema prethodno zadanim pitanjima o obliku, boji, veličini, okusu, mirisu i mogućoj uporabi. Učitelj usto treba poticati učenike na njihov osobni stil u oblikovanju rečenica (Delač i Mioković, 2008).

8.3. Nastavna tema: Stvaralačko pisanje; Nastavna jedinica: *Pisanje o prirodnim pojavama – vjetar*

Nastavna tema Stvaralačko pisanje i nastavna jedinica Pisanje o prirodnim pojavama javljaju se u trećem razredu razredne nastave. Ovdje su zadaci sljedeći: proširivati rječnik učenika pomoću novih leksičkih jedinica, razumijevati djelo pjesnika,

koristiti se znanjem o pridjevima, imenicama i glagolima, poticati razvoj govornog i pismenog izražavanja te kreativnosti, inovativnosti i mašte, razvijati želju za pismenim izražavanjem.

Motivacijski dio sata autorice su zamislile tako da učitelj upita učenike da odaberu koja bi prirodna pojava bili kada bi mogli birati. Učitelj potiče učenike da obrazlože svoje odabire. Nakon toga dobar bi poticaj za daljnji rad bila neka književnoumjetnička pjesma o vjetru. Autorice predlažu pjesmu *Nevidljiv, a živ*, pjesnika Miroslava Slavka Mađera. Nakon izražajnog čitanja učitelj može pitati učenike kojom jačinom može puhati vjetar i kakav je njegov zvuk u različitim jačinama. Zatim učenici zajedno s učiteljem imitiraju zvuk vjetra različitog tempa i dinamike, od sporog i tihog do brzog i bučnog.

Sljedeća aktivnost može biti pažljivo slušanje nekog glazbenog djela uz koje učenici trebaju zamisliti sebe u ulozi vjetra i u sebi odgovoriti na pitanja o tome što rade, gdje se skrivaju, s kime se igraju itd. Nakon slušanja učenici bi objavljivali svoje odgovore.

U sljedećoj aktivnosti vjetar je ljut i razbacuje lišće naokolo. Lišće je crveno, narančasto i žuto. Učenici skupljaju lišće koje je učitelj bacao po podu i formiraju se u skupine. Skupina s crvenim lišćem treba uz imenicu vjetar napisati što više drugih imenica. Skupina sa žutim lišćem treba napisati što više glagola uz imenicu vjetar, a skupina učenika s narančastim lišćem treba napisati što više pridjeva uz imenicu vjetar.

Ove aktivnosti u velikoj bi mjeri mogle potaknuti učenike na stvaralačko pisanje. Učitelj učenicima može ponuditi neke od zanimljivih naslova za pisanje sastavka o vjetru, kao na primjer: *Ja sam vjetar*, *Moja pjesma o vjetru*, *Putovanje s vjetrom*, *Pismo olujnome vjetru*, *Bal vjetrova* (Delač i Mioković, 2008).

8.4. Nastavna tema: Stvaralačko pisanje; Nastavna jedinica: *Stvaranje priče potaknute zvukovima instrumenata*

Stvaranje priče potaknute zvukovima instrumenata nastavna je jedinica koja pripada nastavnoj temi Stvaralačko pisanje u četvrtom razredu osnovne škole. Neki od obrazovnih zadataka ove nastavne jedinice jesu: proširivati učenički rječnik, razvijati kod učenika sposobnost razlikovanja zvukova, poticati govorni i pismeni izražaja, razvijati interes za stvaralačko pisanje.

Autorice Delač i Mioković predlažu da bi se motivacija za ovu nastavnu jedinicu mogla ostvariti tako da učitelj kaže učenicima da se opuste u svojim klupama ili da legnu na tepih, zaklope svoje oči i zamisle da se nalaze na predivnoj livadi uz šumu. Potom učitelj s nosača zvuka učenicima približava zvukove iz prirode (zujanje pčela, cvrkut ptica, žubor vode, rominjanje kiše, šum vjetra i dr.). Nakon toga učitelj ispituje učenike o tome koje su sve zvukove iz prirode čuli i kako su se pritom osjećali. Također je važno zaključiti i o kojemu se godišnjem dobu radi (proljeće).

U sljedećoj aktivnosti učenici su razmješteni u pet skupina. Svaka skupina predstavlja jedan od tih instrumenata. Učenici slušaju zvukove koje proizvodi pet različitih instrumenata, a to su: glasovir, violina, cimbali, truba i violončelo. Unutar svoje grupe učenici trebaju na papir s nazivom instrumenta napisati što je moguće više asocijacija povezanih sa skladbom koju su čuli. Sve asocijacije ispisujemo na ploču kako bi bile dostupne svim učenicima u razredu.

Slijedi govorna vježba. Za njenu izvedbu potrebno je ponovno reći učenicima da se opuste i zamisle da se nalaze u prirodi. Učenike treba uputiti da će slušati skladbu koja dočarava pjesmu prirode u proljeće. Nakon toga, koristeći prethodno stvorene asocijacije učenici usmeno pričaju priču o proljeću.

Po završetku govorne vježbe slijedi pismena vježba. Za nju učenicima se može ponuditi više motivirajućih naziva, kao što su primjerice: „Potok mi priča“, „Vjetar putuje šumom“, „Proljetna ptica“ i sl. Poželjno je učenicima pri samostalnom pisanju omogućiti slušanje skladbi koje podsjećaju na proljeće. Ipak, glasnoću treba

prilagoditi kako ne bi uzrokovala smetnju za pismeno izražavanje. Na samom kraju učenici čitaju svoje pismene radove (Delač, Mioković, 2008).

9. VREDNOVANJE STVARALAČKOG PISANJA U RAZREDNOJ NASTAVI

Ispitivanje i vrednovanje dva su pojma poznata u školskoj praksi. Ispitivanje se odnosi na provjeru učeničkih znanja, vještina i sposobnosti, dok je vrednovanje postupak određivanja njihovih vrijednosti. Vrednovanjem se ujedno i ocjenjuje koliko vrijede znanja, vještine i sposobnosti svakog pojedinog učenika (Visinko, 2010 prema Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002).

Proces vrednovanja, procjenjivanja, a naposljetku i ocjenjivanja učeničkih pisanih radova zasigurno nije lak zadatak za učitelja u nastavi stvaralačke pismenosti. Učiteljska procjena zasigurno treba uzeti u obzir osnovne elemente vrednovanja, a to su: odgovor na zadanu temu, poštivanje plana i strukture teksta, upotreba mašte i bogatstvo rječnika u izražavanju, pravopisna i gramatička točnost (Delač i Mioković, 2008).

Autorice Sanja Delač i Marija Mioković u svojoj knjizi *Stvaralačko pisanje* navode tri obavezna koraka u procesu vrednovanja učeničkih radova. To su: učenička samoprocjena, izdvajanje uspješnih rečenica iz teksta, postupnost prilikom ispravljanja pogrešaka (Delač i Mioković, 2008).

9.1. Učenička samoprocjena

Po završetku stvaralačkog pisanja za učenike je od velike važnosti samoprocjenjivanje. Ono se može ostvariti tako da učenici u tišini pročitaju cijeli svoj pisani rad. Da bi analiza napisanih tekstova bila što uspješnija i učinkovitija, autorice predlažu da učenici koriste Podsjetnik za uklanjanje mogućih pogrešaka (Delač i Mioković, 2008).

Ovdje su neki od primjera konstatacija koje učenike potiču na evaluaciju svog pisanog uratka:

„Dobro se snalaziš u organizaciji pisanog sastavka.“

„Pokušaj težiti bogatijem (slikovitijem) kazivanju misli.“

„Pokazao/pokazala si osposobljenost za suvislo kazivanje tijeka događanja.“

„Cijenim maštovit iskaz doživljene slike.“

„Uvažavaš rečenicu i veliko slovo. Pokušaj unositi jednostavnije stilske elemente u opis (slikovite opise).“

„Oduševilo me napredovanje smisla za točnost i urednost. Izostala je razigranost mašte, a to je umanjilo snagu doživljaja sastavka.“

„Iako si bio/bila zainteresiran/zainteresirana za promatranje pojave, pisani je izraz skroman.“

„Veseli me što tragaš za bogatijim pisanim izrazom. Biraš riječi, oslanjaš se na literarne izraze iz pročitanih tekstova.“ (Delač i Mioković, 2008:71).

9.1.1. Izdvajanje uspješnih rečenica iz teksta

Nakon učeničkog samovrednovanja drugi je korak u procesu vrednovanja učeničkih pisanih radova izdvajanje uspješnih rečenica. Dobra je praksa da učitelj upita učenike kojom su rečenicom iz svog pisanoga rada najviše zadovoljni i zbog čega. Izabrane rečenice učenici bi mogli ispisati bojicama ili flomasterima u boji na poseban plakat i tako stvoriti galeriju uspješnih rečenica.

9.2. Postupnost u ispravljanju pogrešaka

Postupnost u ispravljanju pogrešaka u učeničkim pisanim radovima odvija se u dva smjera. To su: pedagoška ili odgojna intervencija i jezična intervencija.

9.2.1. Pedagoška ili odgojna intervencija

Nakon održane nastave stvaralačke pismenosti učitelji čitaju i proučavaju učeničke pisane radove i svoju pozornost usmjeravaju na pokazatelje napredovanja kulture pisanog izražaja kod učenika. Ti pokazatelji odnose se na gramatička i pravopisna pravila, leksička pravila, stilske komponente, organizaciju sadržaja teksta, sadržaj.

Tri su ključna pojma u vrednovanju učeničkih radova: pogreška – podrazumijeva nepoštivanje leksičkih, stilskih i pravopisnih normi, norma – podrazumijeva utvrđene oblike, sredstva i načine izražavanja, stil – podrazumijeva način izražaja.

Vrste pogrešaka dijele se u tri skupine:

1. jezične – gramatičke, pravopisne, leksičke i stilističke.
2. nejezične – sadržajne, logičke, komunikacijske i interpretacijske.
3. slučajne – pravopisne i izostavljanje slova.

Pedagoška ili odgojna intervencija podrazumijeva pisane komentare učitelja na učeničke pisane radove. Komentari učitelja imaju velik značaj u otklanjanju pogrešaka u učeničkim pisanim radovima, no oni ujedno potiču sve njihove pozitivne strane. Čitanjem i procjenom učeničkih sastavaka učitelji svakako moraju uzeti u obzir i njihove individualne mogućnosti i sposobnosti. Cilj je ovako pomno planiranog postupka vrednovanja izgraditi učeničku sposobnost jasnog pismenog oblikovanja vlastitih misli koristeći segmente pisanog izričaja (Delač i Mioković, 2008).

9.2.2. Jezična intervencija

U jezičnoj intervenciji svakako je poželjno ukazati na pogreške u pisanom izrazu, no konačna se ocjena ne smije sniziti podjednako za sve vrste pogrešaka. Učitelji se pri ispravljanju učeničkih radova služe uobičajenim simbolima. Svaki od tih simbola ima svoje značenje i ono se treba objasniti svim učenicima. Sljedeća slika prikazuje simbole za označivanje pogrešaka.

Slika 4.: Simboli za označivanje pogrešaka

✓	– nešto nedostaje
()	– suvišno (veća cjelina – sintagma, rečenica, odjeljak)
X	– nepotrebno (jedno slovo ili interpunkcijski znak)
I	– sastaviti
I	– rastaviti
L	– pogrešno rastavljeno
~	– pogrešan red riječi
][]	– novi redak ili odjeljak
┌	– uvući redak ili odjeljak
#	– ukloniti mrlju

Izvor: Delač, S., Mioković, M. (2008). *Stvaralačko pisanje*. Zagreb: Profil

9.3. Školsko ispitivanje i vrednovanje

Pisanje se kod učenika razredne nastave ispituje i vrednuje učeničkim sastavcima. Ispitivanjem pisanja kod učenika procjenjuje se njihova sposobnost ovladavanjem pisanog izražavanja. Ispitivanje učeničkoga pisanja zahtijeva i standardizaciju pri ocjenjivanju. Cjelokupan proces ispitivanja i vrednovanja učeničkoga pisanja u razrednoj nastavi svrhovito je ukoliko djeluje kao poticaj učenicima i učiteljima. Poseban osjećaj motiviranosti za učenike pojavljuje se kada njihovi učitelji prepoznaju i naglase napredak u učeničkom pisanju (Visinko, 2010).

U školskom ispitivanju i vrednovanju učeničkih sastavaka učitelji opažaju raznolike sastavnice procesa vrednovanja pisanja kao što su to: ostvarenost teme, interpretacija sadržaja koja se odnosi na temu i motiv, način oblikovanja vlastitih misli, povezanost rečenica, pisanje prema određenome planu, način korištenja rječnika i stila s obzirom

na zadanu temu i oblik jezičnog izražaja, postignuće izvornosti, primjena pravopisnih i slovničkih pravila, slovopis i urednost. Uz sve sastavnice procesa ispitivanja i vrednovanja učeničkoga pisanja, učitelji trebaju uzeti u obzir i ostale čimbenike i okolnosti u kojima sastavci nastaju, kao što su na primjer učeničke sposobnosti i vještine pisanja u ograničenom vremenskom roku (Visinko, 2010).

Dva su važna oblika u školskom ispitivanju i vrednovanju učeničkoga pisanja. Postoji inicijalno ispitivanje i vrednovanje pisanja i finalno ispitivanje i vrednovanje pisanja. Inicijalno ispitivanje i vrednovanje pisanja podrazumijeva procjenjivanje učeničkih sastavaka na početku školske godine, dok se finalno ispitivanje i vrednovanje odnosi na procjenjivanje učeničkih sastavaka na kraju školske godine. Usporedbom inicijalnih i finalnih vrednovanja učeničkih sastavaka, kod svakog se učenika može odrediti u kojoj je mjeri ostvaren napredak usmjeren na sastavnice procesa ispitivanja i vrednovanja učeničkoga pisanja (Visinko, 2010).

9.4. Vrednovanje učeničkih sastavaka

Vrednovanje učeničkih sastavaka može se promatrati kroz redovitost vrednovanja, načine ispravljanja sastavaka i načine ocjenjivanja sastavaka.

Redovito provjeravanje učeničkih sastavaka od strane učitelja svakako je poželjno za učenički napredak u pisanju. Ta se redovitost može ostvariti učiteljevim promatranjem učeničkih ponašanja u procesu poučavanja koje se odnosi na uvježbavanje pisanja. Kvalitetna i pouzdana slika o učeničkom napretku svakako se može očitati u bilješkama koje učitelji redovito vode o svojim učenicima. Bilješke se odnose na zapažanja učitelja o tome na koji način određeni učenik reagira na školske zadatke, to jest kakav je učenikov odnos prema pisanju. Osim bilježaka, za redovito i kontinuirano praćenje učeničkog napretka mogu poslužiti *check*-liste koje učitelji mogu izraditi sami, a popunjavati ih mogu i učenici u svrhu samoprocjene. Uz bilješke i *check*-liste ne smije se zaboraviti na razgovor. Povratna informacija licem u lice najbolji je oblik interakcije koji podrazumijeva i bolje upoznavanje učenika i učitelja. Sustavno organiziranim razgovorom najbolje se otklanjaju određene

poteškoće ili nejasnoće nastale u procesu pisanja. Razgovorom će učitelji i učenici biti na dobitku. Svrhovit razgovor unutar učionice učitelje će potaknuti da osmisle jasnije upute za pisanje ili organiziraju drugačiji oblik ispitivanja i vrednovanja učeničkoga pisanja. Učenici će pak iz takvoga razgovora otkloniti svoje nedoumice i dobiti odgovore na postavljena pitanja.

Pogreška u kontekstu učeničkih pisanih sastavaka podrazumijeva odstupanje od gramatičkih, pravopisnih, jezičnih i stilskih pravila hrvatskoga standardnoga jezika. Sve učeničke pogreške u pisanom izražaju učitelji trebaju promatrati s obzirom na učeničku dob, stupanj ovladavanja znanjem o pravilima pisanja i općenito s obzirom na stupanj razvijenosti pisane djelatnosti kod svakog pojedinog učenika. Stoga je potrebno uspostaviti izvedbene standarde. Nakon što učitelj pregleda sastavke svih učenika svojega razreda, najprije valja istaknuti uspješne rečenice, zatim treba skrenuti pozornost na najčešće pogreške kod većine učenika, a primjer je dobre učiteljske prakse organiziranje dopunske nastave za učenike kojima je potrebno više vježbe za razvoj pisane djelatnosti (Visinko, 2010). U procesu ispravljanja pogrešaka aktivno mogu sudjelovati i sami učenici. Postupak samostalnog ispravljanja vlastitih pogrešaka uz prethodne upute o ispravljanju naziva se samoispravljanje (Visinko, 2010 prema Težak, 1998 i 2002).

Načini ocjenjivanja učeničkih sastavaka mogu biti brojčani (ocjene) i opisni (pismeni komentari). Za jedan učenički pisani sastavak učitelj može dodijeliti i dvije ocjene. Jedna se odnosi na sadržaj, a druga na izražavanje. Stjepko Težak predlaže da se za svaku sastavnicu vrednovanja sastavka dodjeljuje ocjena. Skup ocjena svih sastavnica matematičkim izračunom aritmetičke sredine donosi krajnji i realan rezultat (Visinko, 2010 prema Težak, 1998).

9.5. Opisnici

Analitički instrumentariji koji pomažu u procesu vrednovanja učeničkih sastavaka nazivaju se opisnici. Nazivamo ih još i ključevima procesa ispravljanja. Opisnici su orijentirani na sastavnice koje učitelji temeljito promatraju u pisanim radovima

svojih učenika. Njima se može provjeravati sadržaj, ustojstvo i jezično oblikovanje. Razlikuju se ovisno o zahtjevima stvaralačkoga pisanja (Visinko, 2010)

Opisnike možemo podijeliti u tri dijela: sadržaj i kompozicija, jezik i stil, pojavni izgled.

Kada govorimo o sadržaju učeničkih sastavaka, učitelji veliku važnost stavljaju na stupanj ostvarenosti teme. U učeničkim pisanim sastavcima tema može biti ostavrena u potpunosti, djelomično ili neostvarena. Različiti su razlozi neostvarene teme. Najčešće se radi o tome da učenici nisu razumjeli temu ili im je ona nepoznata i nepovezana s njihovim osobnim iskustvima.

Utjecaj na sadržaj dovodi nas do medija. Učenici u sastavcima izražavaju situacije i misli koje su vidno doživljene utjecajem medija poput televizijskih emisija i filmova. Osim medija, na sadržaj utječu i socijalne prilike kojima su učenici svakodnevno okruženi. Tako se iz njihovih pisanih sastavaka mogu iščitati neugodne obiteljske situacije, društveni problemi i općenito unutarnje stanje svakog pojedinog učenika.

Kompozicija pisanih sastavaka također je jedna od glavnih sastavnica ispravljanja i vrednovanja. Opće je prihvaćeno pravilo da sastavci trebaju sadržavati uvod, razradu i zaključak. Opisnici pomažu učiteljima da temeljito sagledaju u kojoj je mjeri u određenom sastavku postignuta ta kompozicija. Opisnici nude učiteljima pomoć u određivanju stupnja postignutosti kompozicije sljedećim stupnjevima:

- Nema kompozicije, izlaganje je nesređeno, tekst nije cjelovit.
- Nedostaje jedan od temeljnih dijelova kompozicije.
- Zastupljeni su svi dijelovi kompozicije, postignuta je cjelovitost teksta.

Jezik i stil u učeničkim sastavcima također se temeljito mogu provjeriti opisnicima. Za vrednovanje učeničkog jezika i stila u napisanim sastavnicama opisnici nude sljedeće podsastavnice:

- Rječnik je siromašan i izrazi su nefunkcionalni, rečenice nisu ulančane, pisanje je stilski nesređeno;

- Rječnik je siromašan, rečenice pretežno nisu ulančane, pisanje je pretežno stilski nesređeno;
- Rječnik je djelomično razvijen, rečenice su pretežno ulančane, sastavak je nedostavno razrađen;
- Rječnik je bogat, izraz je funkcionalan, ulančanost rečenica je potpuna, misli su jasno uobličene;

Za vrednovanje pojavnog izgleda pisanoga sastavka opisnici nude sljedeće stupnjeve kao pomoć učiteljima u određivanju uspješnosti slovnog sustava i urednosti kod učenika:

Slovopis:

- Učenik ne koristi rukopisno pismo.
- Učenik koristi rukopisno pismo, utvrđena je netočnost u oblikovanju slova.
- Učenik koristi rukopisno pismo, utvrđena je točnost u oblikovanju slova.

Urednost:

- Sastavak je uredan.
- Sastavak je neuredan.

Svakako valja napomenuti da urednost kod učenika razredne nastave ne treba posebno bodovati. Važna je čitkost rukopisa, a zbog mrljanja gumicom i guranja teksta prema marginama bilježnice učenicima se ne smije umanjiti konačna ocjena (Visinko, 2010).

ZAKLJUČAK

Metodika nastave stvaralačke pismenosti široko je područje odgojno-obrazovnog procesa u nastavnom predmetu Hrvatski jezik. Ona surađuje s pomoćnim znanstvenim disciplinama poput pedagogije, didaktike, lingvistike, dječje psihologije, sociologije i drugih, stoga je lako zaključiti kako je Metodika nastave stvaralačke pismenosti interdisciplinarnog karaktera, a usto je lingvistički, pedagoški, didaktički i socijalno utemeljena. Iščitavanjem i proučavanjem dostupne literature zaključila sam da je stvaralačko pisanje itekako zastupljena i duboko proučavana tema u nastavi stvaralačke pismenosti. Ponajprije, na pisanje možemo gledati u smislu grafomotoričke aktivnosti, stvaralaštva i zanata. Razvoj dječjeg pisanog stvaralaštva dug je proces i uključuje raznovrsne oblike jezičnog izražavanja kao što su primjerice obavijest, izvješćivanje, opisivanje, sastavak i poetski izraz. Metodička teorija govori mnogo o potrebi zastupljenosti brojnih elemenata za uspješno ostvarivanje pisanog stvaralaštva u razrednoj nastavi. Neki od tih elemenata zasigurno se odnose na učeničku aktivnost, na četiri osnovna načela u nastavi stvaralačke pismenosti, na važnost motivacije i načine ostvarivanja poticajne razredne klime. Sastavak u razrednoj nastavi predstavlja širok i kompleksan pojam o kojem se u metodičkoj literaturi govori mnogo. U mladoj učeničkoj dobi on može predstavljati pravi izazov za učenike. Učenici najčešće nemaju ideju kako započeti svoj rad i vrlo lako odlutaju mislima. Zbog toga su od velike važnosti postupci učitelja u motiviranju i usmjeravanju učenika koji uključuju raznovrsne tehnike i strategije pisanja. Poetsko stvaralaštvo u razrednoj je nastavi za učenike izazovno, no susretanje s lirskim djelima sadrži vrlo važnu odgojnu komponentu i ima veliku ulogu odgoja učenika za život, stoga je od velike važnosti pozitivan pristup učitelja prema književnoj umjetnosti. Smatram da metodička literatura vrlo dobro objašnjava važnost svih elemenata za uspješno provođenje nastave stvaralačke pismenosti a uz to obiluje konkretnim primjerima dobre prakse.

Kao buduća učiteljica posvetit ću velik dio svog života učiteljskom pozivu, a svakako namjeravam koristiti načine, metode, tehnike i strategije iz metodičke literature u svrhu poticanja pisanog stvaralaštva u razrednoj nastavi.

LITERATURA

Knjige

1. Anić, V., Goldstein, I. (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi liber
2. Bendelja, N. (1982). Govorne/usmene/ vježbe u knj. : Vajnaht – Bendelja: Dobro jutro, priručnik za nastavnike. Zagreb: Školska knjiga
3. Bereiter, C., Schardamalia, M. (1987). The psychology of written composition. Hillsdale, Nj: Lawrence Erlbaum
4. Bernstein, B. (1979). *Jezik i društvene klase*. Beograd: BIGZ
5. Chomsky, N. (1979). *Gramatika i um*. Beograd: Nolit
6. Cviić, Z. (1980). *Motivacija učenika u samoupravnoj školi*. Rijeka: Otokar Keršovani
7. Čudina – Obradović, M. (2014). *Psihologija čitanja od motivacije do razumijevanja*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga
8. Čudina – Obradović, M. (2004). *Kad kraljevna piše kraljeviću*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak
9. de Saussure, F. (1977). *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit
10. Delač, S., Mioković, M. (2008). *Stvaralačko pisanje*. Zagreb: Profil
11. Donaldson, M. (1982). *Um deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
12. Gudelj – Velaga, Z. (1979). *Učinak različitih izvora znanja u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika*. Rijeka: Zavod za prosvjetno-pedagošku službu Zajednice općina Gospić i Rijeka
13. Gudelj – Velaga, Z. (1990). *Nastava stvaralačke pismenosti*. Zagreb: Školska knjiga
14. Howe (2002). *Psihologija učenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
15. Hrvatski enciklopedijski rječnik (2002). Zagreb: Novi Liber
16. Jay, T.B. (2003). *The Psychology of Language*. New Jersey: Pearson Education
17. Kirby, R., Redford, J. (1978). *Individualne razlike*. Beograd: Nolit

18. Kovačević, M. (2000). *Stvaralačko pisanje*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
19. Kraus – Srebrić, E. (1982). *Zbirka didaktičkih igara u nastavi stranih jezika*. Beograd: Zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja grada Beograda
20. Laeng, M. (1982). *Lineamenti di pedagogia*. Brescia: La Scuola
21. Mamuzić, I. (1939). *Ogledi iz srpskohrvatske nastave u srednjim školama*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko poduzeće Geca Kon d.d.
22. Mamuzić, I. (1959). *Prilozi savremenoj nastavi maternjeg jezika*. Beograd: Savremena škola
23. Mamuzić, I. (1967). *Nastava usmenog i pismenog izražavanja u osnovnoj školi*. Beograd: Mlado pokoljenje
24. Maslow, A.H. (1982). *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit
25. Mencarelli, M. (1976). *Metodologia, didattica e creativita*. Brescia: La Scuola
26. Milarić, V. (1969). *Dječje jezičko stvaralaštvo*. Novi Sad: Kulturni centar
27. Pavlović, M. (1962). *Osnovi metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*. Beograd: Naučna knjiga
28. Peruško, T. (1961). *Materinski jezik u obaveznoj školi*. Zagreb: PKZ
29. Popović, S. (1972). *Metode razvijanja estetske kulture kod mladih*. Sarajevo: Zavod za udžbenike
30. Radovanović, M. (1979). *Sociolingvistika*. Beograd: BIGZ
31. Rosandić, D. (1980). *Pismene vježbe u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor
32. Rosandić, D. (1980). *Pismene vježbe*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor
33. Rosandić, D. (1983). *Riječ materinska*. Zagreb: Školske novine
34. Rosandić, D. (2002). *Od slova do teksta i metateksta*. Zagreb: Profil International d.o.o.
35. Rosenberg, V.M. (1989). *Reading, Writing, Thinking*. New York: Random House
36. Silić, J. (1984). *Od rečenice do teksta*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber
37. Sorokin, B. (1969). *Mogućnosti, dometi i granice dječjeg stvaralaštva*. Zagreb: Umjetnost i dijete

38. Tekučev, A.V. (1980). *Metodika rusko jezika u srednej škole*. Moskva: Prosvešćenie
39. Temple, C., Steele, J.L., Meredith, K.S. (1998). Radionica za pisanje: od samoizražavanja do izražavanja stajališta, Pripremljeno za projekt "Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje", Vodič kroz projekt VII, Zagreb: Otvoreno društvo Hrvatska
40. Težak, S. (1979). *Govorne vježbe u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb: Pedagoško – književni zbor
41. Težak, S. (1979). *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine*. Zagreb: Školska knjiga
42. Titone, R. (1977). *Primijenjena psiholingvistika*. Zagreb: Školska knjiga
43. Težak, S. (1998). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika, knjiga 2*. Zagreb: Školska knjiga
44. Visinko, K. (2005). *Dječja priča*. Zagreb: Školska knjiga
45. Visinko, K. (2010). *Jezično izražavanje u nastavi Hrvatskoga jezika: Pisanje*. Zagreb: Školska knjiga
46. Visinko, K. (2015). *Jezično izražavanje u nastavi Hrvatskoga jezika: Pisanje*. Zagreb: Školska knjiga
47. Vrabec, M., Težak, S. (1977). *Uvođenje u umjetnost filma i televizije*. Novi Sad: Radivoj Ćirpanov
48. Vuleta, B. (1997). *Taj divni Božji svijet: vjernik i ekologija*. Split: Franjevački institut za kulturu mira

Članci u zbornicima

1. Flower, L.S., Hayes, J.R. (1980). The Dynamics of Composing: Making Plans and Juggling Constraints. U: L.W. Gregg and E.R. Steinberg (Ur.), *Cognitive Processes in Writing*. Hillsdale, N., J.: Erlbaum
2. Atkinson, R.C., Shiffrin, R.M. (1968). Human memory: a proposed system and its control processes. U: K.W. Spence, J.T. Spence (Ur.), *The psychology of human learning and motivation: Advances in research and theory*. New York: Academic Press

3. Bendelja, N. (1981). Metodička interpretacija filmskih priča za najmlađe u zb.: Metodičke osnove za primjenu filma u nastavi, IV, Filmoteka 16, Zagreb str 19
4. Berninger, V.W.; Vaughan, K.B., Abbott, R.D., Abbott, S.P., Woodluff Rogan, L., Brooks, A., Reed, E., Graham, S. (1997). Treatment of handwriting problems in beginning writers: Transfer from handwriting to composition. *Journal of Educational Psychology*. 89, 652- 666
5. Gudelj – Velaga, Z. (1985). Nastavnikov govor u zb.: Nastavnik u samoupravnoj školi i društvenoj sredini, Pedagoški fakultet u Rijeci (241-246)
6. Težak, S. (1961). Dijalektalni i standardni jezični izraz u dječjem književnom stvaralaštvu u zb. Zavičajno i dijalektalno u pisanom izražavanju učenika osnovnih škola. Novalja: Zavod za prosvjetno-pedagošku službu Zajednice općina Gospić i Rijeka
7. Težak, S. (2002). Dijete i jezik u zborniku Dijete i jezik danas: Dijete i učenje hrvatskoga jezika. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera i Visoka učiteljska škola
8. Kermek, M. (1986). Unutarpredmetna korelacija u interpretaciji lirske pjesme. Čakovec: Filozofski fakultet u Zagrebu

Članci u časopisima

1. Nikčević – Milković, A. (2015). *Određenje područja, motivacija, samoregulacija, poučavanje, metode istraživanja, esejsko ispitivanje*. Napredak, 157(1-2) 125-144
Nikčević – Milković, A. *Procesni pristup pisanju kao oblikovanju teksta*. Psihologijske teme, vol. 17, No. 1, 2008. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za psihologiju.

Dokumenti

1. Nastavni plan i program za osnovnu školu (1999). Prosvjetni vjesnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, Zagreb, posebno izdanje br. 2
2. Naša osnovna škola: Odgojno-obrazovna struktura (1972)., Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja SR Hrvatske, Zagreb
3. Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb.
4. Osnovna škola – odgojno-obrazovna struktura (1965). Zavod za unapređenje školstva SR Hrvatske, Zagreb
5. Zuber, M., Brabec, I., Mamuzić, I., Novaković, N., Težak, S., Vukomanović, N., Radulović, R. (1958). Osnovna škola, Savremena škola. Beograd

PRILOZI

Prilog 1:

Mladen Kušec: Kako spavaju oblaci

Kada je nebo od kiše mračno

Oblaci najradije spavaju oblačno

Nadviju se nad kuću

I s munjama hrču

A kada s neba isplaču svu kišu,

I kad se na vjetru prestanu da njišu,

U zipkama sunca meki poput snova

Snivaju oblaci jato galebova.

A kada ih vjetar s neba zbaci,

Tada u namrštenim

Spavaju oblaci.